
KIUSAAMISEN ILMENEMINEN PÄIVÄKOTI-ikäisten LASTEN KESKUUDESSA

Selvitys työntekijöiden näkemyksistä ja kokemuksista kolmessa päiväkodissa
syksyllä 2011

Ammattikorkeakoulun opinnäytetyö

Sosiaalialan koulutusohjelma

Hämeenlinna 20.1.2012

Riina Laakso

Heidi Mäkelä

HÄMEENLINNA
Sosiaalialan koulutusohjelma
Sosiaalipedagoginen kasvatusta

Tekijät	Riina Laakso ja Heidi Mäkelä	Vuosi 2012
Työn nimi	Kiusaamisen ilmeneminen päiväkotikäisten lasten keskuudessa	

TIIVISTELMÄ

Opinnäytetyön yhteistyökumppaneina toimi kolme Etelä-Suomessa sijaitsevaa päiväkotia. Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää lasten välisen kiusaamisen ilmenemistä kyseisissä päiväkodeissa sekä kartoittaa millaisia kiusaamiseen puuttumisen ja sen ennaltaehkäisyn keinoja päiväkodeilla on. Tavoitteena oli kuulla työntekijöiden omia näkemyksiä ja kokemuksia mahdollisesta kiusaamisesta. Yhtenä tutkimuksen mielenkiinnon kohteena oli se, kuinka työntekijät määrittelevät kiusaamisen.

Tutkimuksen teoreettisina lähtökohtina olivat varhaiskasvatusta, kiusaaminen, sosiaalisuus, sosiaaliset taidot, aggressiivisuus sekä vertaisryhmät. Opinnäytetyö oli kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus. Aineistonhankintamenetelminä käytettiin kyselylomaketta sekä ryhmässä toteutettua teemahaastattelua. Analysointi tapahtui teemoittelemalla kerätty aineisto.

Tulokset osoittivat, että työntekijät määrittivät kiusaamisen melko yhteneväisesti. Vastauksista voitiin nähdä, että kiusaaminen koettiin sekä fyysisenä, että psyykkisenä toimintana, joka on tahallista, pitkäkestoista ja toistuvaa. Suurin osa työntekijöistä koki, että kiusaamista ilmenee heidän lapsiryhmässään. Kiusaamiseen puuttumisen keinot olivat kaikissa lapsiryhmissä samansuuntaiset. Kiusaamisen ennaltaehkäisyn tavat olivat moninaisia, vaikkakin lapsiryhmittäin tarkasteltuna niitä ei ollut paljoa käytössä. Päiväkodeilla ei ollut yhteisiä sovittuja puuttumisen ja ennaltaehkäisyn malleja.

Tutkimuksen mukaan etenkin esikouluikäisten lasten keskuudessa kiusaamista jo esiintyi. Olisikin hyvä, että päiväkodeilla olisi yhdessä valmiiksi mietityt puuttumisen ja ennaltaehkäisyn keinot kiusaamisen varalle. Vaikka kiusaamista ei esiintyisi lapsiryhmässä, ennaltaehkäisytyöhön olisi hyvä panostaa, jotta kiusaamistilanteiden syntyminen voitaisiin suuremmalla todennäköisyydellä välttää myös jatkossa.

Avainsanat kiusaaminen, varhaiskasvatusta, vertaisryhmät, sosiaaliset taidot, aggressiivisuus

Sivut 47 s. + liitteet 4 s.

HÄMEENLINNA
Degree Programme in Social Services
Sociopedagogical Education

Authors Riina Laakso and Heidi Mäkelä **Year** 2012

Subject of Bachelor's thesis Bullying among Children in Day Care

ABSTRACT

The cooperation partners in this thesis were three day care centers in Southern Finland. The mission was to find out if there is bullying in these day care centers and survey what kind of methods the day care centers have for intervening and preventing bullying. The purpose was to hear the employees' opinions and experiences of bullying in their groups of children. The aim was also to find out how the employees define bullying.

The theoretical background consists of early childhood education, bullying, social skills, aggression and peer groups. The study was qualitative and research data was gathered with inquiry form and thematic group interview. The research material was analyzed by dividing it into different themes.

The results of the study indicate that the employees' definitions of bullying were quite convergent. Bullying was described as a long-term, physical or mental behavior which is repeated and intentional. The research showed that most of the employees have witnessed bullying in their group of children. The methods they used in order to intervene in bullying were fairly similar. There was a variety of ways to prevent bullying, but they were rarely used in the different day care groups. The day care centers had not agreed on any common rules or models for preventing and intervening in bullying

According to the research, bullying exists in day care centers, especially in preschool groups. Therefore, it would be good if the day care centers had common preplanned methods to prevent and intervene in bullying. Even if no bullying occurred in a group of children it would be advisable to do preventive work, so that the situation would not change.

Keywords bullying, early childhood education, peer groups, social skills, aggression

Pages 47 p. + appendices 4 p.

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	1
2	TUTKIMUKSEN TAUSTAA.....	2
2.1	Lähtökohdat.....	2
2.2	Aiemmin tutkittua	2
3	TEOREETTISET NÄKÖKULMAT.....	3
3.1	Varhaiskasvatus.....	3
3.2	Sosiaalisuus ja sosiaaliset taidot.....	4
3.3	Vertaisryhmät.....	6
3.4	Aggressiivisuus ja sen kehittyminen	8
3.5	Kiusaaminen.....	9
3.5.1	Kiusaaja, kiusattu ja muut roolit.....	10
3.5.2	Kiusaamiseen puuttuminen	11
3.5.3	Kiusaamisen ennaltaehkäisy.....	13
4	TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA -KYSYMYKSET	15
5	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS.....	16
5.1	Kvalitatiivinen tutkimus.....	16
5.2	Kohderyhmän kuvaus.....	17
5.3	Aineistonhankintamenetelmät.....	17
5.3.1	Kyselylomake	18
5.3.2	Ryhmässä toteutettava teemahaastattelu	19
5.4	Aineiston analyysi	21
6	TULOKSET	22
6.1	Kiusaamisen määrittelyminen	22
6.2	Kiusaamisen näyttäytyminen ja ilmeneminen.....	24
6.3	Kiusaamiseen puuttuminen	29
6.4	Kiusaamisen ennaltaehkäisy	32
7	JOHTOPÄÄTÖKSET	35
8	POHDINTA.....	40
8.1	Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys	40
8.2	Prosessin kuvaus ja arviointi	42
8.3	Jatkotutkimusaiheet.....	45
	LÄHTEET	46

Liite 1 Kyselylomake päiväkotien työntekijöille

Liite 2 Teemahaastatteluiden runko

1 JOHDANTO

Opinnäytetyön yhteistyökumppaneina toimivat kolme Etelä-Suomessa sijaitsevaa päiväkotia. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää päiväkotien työntekijöiden näkemyksiä ja kokemuksia lasten välisen kiusaamisen ilmenemisestä heidän päiväkodissaan. Mielenkiinnon kohteena on se, kuinka työntekijät määrittelevät kiusaamisen yleisellä tasolla, ja kokevatko he sitä ilmenevän heidän päiväkodeissaan. Tutkimuksessa kartoitetaan kiusaamisilmiön esiintyvyyttä sekä työntekijöiden keinoja puuttua mahdolliseen kiusaamiseen. Yhtenä tavoitteena on myös selvittää, millaisia kiusaamisen ennaltaehkäisyn keinoja päiväkodeilla on käytössään.

Teoreettinen viitekehys ohjaa ja tukee opinnäytetyön tutkimusprosessin toteutusta. Siinä paneudutaan kiusaamiseen, siihen puuttumiseen ja sen ennaltaehkäisyyn. Teoriaosuus pitää sisällään myös viitteitä kirjallisuudesta, joissa on käsitelty lapsen sosiaalisuutta ja sosiaalisia taitoja, vertaisryhmiä sekä aggressiivisuutta. Lisäksi varhaiskasvatus ja sen määrittelyminen on oleellinen osa opinnäytetyön teoriaosuutta.

Opinnäytetyö on luonteeltaan kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus. Kuten kvalitatiiviseen tutkimukseen kuuluu, tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita työntekijöistä yksilöinä ja heidän antamista merkityksistä kyseiselle ilmiölle. Tavoitteena tutkimuksen tekemisessä ei siis ole yleistyksien tekeminen tutkimuksesta saatujen tulosten pohjalta. Tutkimuksen aineistonhankintamenetelmät ovat pääosin avoimista kysymyksistä muodostettu kyselylomake ja ryhmässä toteutettava teemahaastattelu.

Kiusaamista päiväkodeissa on tutkittu Suomessa hyvin vähän muutamaa tutkimusta lukuun ottamatta. Päiväkodeissa lasten välillä tapahtuva kiusaaminen on kuitenkin yhä ajankohtaisempi aihe tiedotusvälineissä. Kirves ja Stoor-Grenner (2010) toteavat tutkimuksessaan, että jo varhaiskasvatuksen piirissä lasten välillä saattaa hyvinkin ilmetä kiusaamista. Tutkimus on luultavasti osaltaan vaikuttanut siihen, että asiaa käsitellään yhä enemmän suomalaisessa yhteiskunnassa. Opinnäytetyön tarkoituksena onkin nostaa vähän tutkittu, mutta tärkeä asia esille ja keskusteluun myös tutkimuksen kohteena olevissa päiväkodeissa.

2 TUTKIMUKSEN TAUSTAA

Tässä osiossa käsitellään opinnäytetyön lähtökohtia ja esitellään aikaisempi tutkimus liittyen lasten väliseen kiusaamiseen päiväkotimaailmassa. Lähtökohdat-osiossa perustellaan sitä, miksi opinnäytetyön aiheeksi valikoitui juuri päiväkodissa tapahtuva kiusaaminen. Osiossa kerrotaan myös siitä, miten aihetta on käsitelty mediassa viime vuosien aikana.

2.1 Lähtökohdat

Valitsimme opinnäytetyömme aiheeksi lasten välisen kiusaamisen varhaiskasvatuksen piirissä, koska koimme sen mielenkiintoiseksi, ajankohtaiseksi ja tärkeäksi aiheeksi. Idea tutkittavasta aiheesta syntyi syksyllä 2010. Halusimme tarkastella ja tutkia kiusaamisilmiön esiintymistä muutamissa päiväkodeissa. Mielestämme kiusaamiseen puuttuminen jo päiväkotikäisten lasten keskuudessa on tärkeää, sillä se saattaa estää elinikäisten arpien muodostumisen pienelle lapselle sekä ennaltaehkäistä kiusaamisen syntymistä myöhemmin koulumaailmassa.

Päiväkotikäisten lasten välillä ilmenevä kiusaaminen on yhä ajankohtaisempi aihe mediassa. Aihetta käsiteltäessä keskustellaan paljon siitä, ajattelaanko lapsen kykenevän vielä päiväkodissa ollessaan kiusaamaan toista lasta vai alkaako kiusaaminen todellisuudessaan vasta koulumaailmassa. Suomessa aihetta ei ole tutkittu paljoa muutamia tutkimuksia lukuun ottamatta. Opinnäytetöitä aiheesta on kuitenkin julkaistu vuoden 2011 kuluessa useampia.

Kaaria ja Kaseva (2010) kirjoittavat Helsingin Sanomien artikkelissa Kirveen ja Stoor-Grennerin (2010) tutkimuksesta, jossa selvitettiin kiusaamisen ilmenemistä alle kouluikäisten lasten keskuudessa. Helsingin Sanomat pyysi tutkimukseen viitaten myös lukijoiltaan mielipiteitä ja kokemuksia päiväkodissa tapahtuvasta kiusaamisesta. Monet olivat kertoneet, että päiväkodeissa kiusaamiseen ei ollut puututtu tai se oli sivuutettu ilman, että tilannetta olisi otettu vakavasti. Eräs lukija oli kertonut, kuinka hänen lastaan oli kiusattu fyysisesti niin, että poikaporukka oli potkinut tätä useaan kertaan. Vanhempien ottaessa yhteyden päiväkotiin oli johtaja todennut, että lasten tulee selvittää välinsä itse ja heidän tulee itse selviytyä elämänsä hankaluuksista. Artikkelissa todetaan myös se, että koulukiusaamisen ollessa niin paljon enemmän esillä alle kouluikäisten lasten välinen kiusaaminen on jäänyt huomattavasti vähemmälle julkisuudelle.

2.2 Aiemmin tutkittua

Kirves ja Stoor-Grenner ovat tehneet tutkimuksen, joka tehtiin osana Kiusaamisen ehkäisy alle kouluikäisten lasten parissa -hanketta. Hankkeen toteuttivat Mannerheimin lastensuojeluliitto ja Folkhälsan Förbund vuosina 2009–2010. Tutkimuksen tuotoksena syntyi myös Kiusaamisen ehkäisy varhaiskasvatuksessa -julkaisu. (Mannerheimin lastensuojeluliitto n.d.)

Tutkimuksessa selvitettiin sitä, kiusaavatko alle kouluikäiset lapset, millainen ilmiö kiusaaminen on ja miten se näyttäytyy päiväkodissa. Aineisto kerättiin kahdeksasta päiväkodista, joissa haastateltiin 3–6-vuotiaita lapsia, heidän vanhempiaan ja työntekijöitä. Aineistoa kerättiin myös havainnoidulla ryhmätilanteilla. (Kirves & Stoor-Grenner 2010, 2.)

Aineiston mukaan päiväkotikäisten lasten keskuudessa esiintyy kiusaamista ja paljon myös sellaista toimintaa, jonka voidaan nähdä johtavan kiusaamiseen. Kiusaaminen varhaiskasvatuksessa näyttöä hyvin samantyyppisenä kuin koulukiusaaminen. Kiusaamisen esiintyvyyttä päiväkodissa havaittiin vapaassa leikissä, mutta myös tilanteissa, joissa aikuinen on läsnä, esimerkiksi lepohetkissä. (Kirves & Stoor-Grenner 2010, 42–43.)

Tutkimuksessa päädyttiin siihen johtopäätökseen, että kiusaamisen ehkäiseminen tulisi aloittaa mahdollisimman varhaisessa vaiheessa eli jo päiväkotikäisten lasten parissa. Lasten vuorovaikutustaitojen ja empatiakyvyn vahvistaminen sekä lasten vertaissuhteiden tukeminen ehkäisevät kiusaamista. Myös ryhmässä toimimisen taitojen vahvistamisen havaittiin vaikuttavan myönteisesti kiusaamisen ehkäisemiseen. Tutkimuksessa todettiin, että suunnitelma kiusaamiseen puuttumiseksi ja ehkäisemiseksi tulisi olla osa kuntien ja yksikköjen varhaiskasvatussuunnitelmaa. (Kirves & Stoor-Grenner 2010, 44–53.)

3 TEOREETTISET NÄKÖKULMAT

Opinnäytetyön tärkein teoreettinen osuus on osio, jossa käsitellään kiusaamista, siihen puuttumista ja sen ennaltaehkäisyä. Kiusaamisen tutkimisen tueksi osiossa paneudutaan teoriaan lapsen sosiaalisuudesta ja sosiaalisista taidoista, vertaisryhmistä sekä aggressiivisuudesta. Lapsen sosiaalisuutta ja sosiaalisia taitoja sekä aggressiivisuutta käsitellään teoriaosuudessa, koska ne saattavat vaikuttaa siihen, että lapsesta lopulta tulee kiusaaja tai kiusattu. Vertaisryhmiä puolestaan tarkastellaan teoriaosuudessa, koska kiusaaminen on tyypillisesti ryhmäilmiö ja sitä esiintyy paljon juuri vertaisryhmissä. Opinnäytetyö toteutettiin varhaiskasvatuksen piirissä, jonka vuoksi teoriaosuudessa määritellään myös, mitä varhaiskasvatus käsitteenä pitää sisällään.

3.1 Varhaiskasvatus

Valtakunnallisessa varhaiskasvatussuunnitelmassa (2005) todetaan keskeisimmiksi varhaiskasvatusta toteuttaviksi toimijoiksi päiväkodit ja perhepäivähoito. Myös esiopetus lasketaan kuuluvaksi varhaiskasvatuksen piiriin. Varhaiskasvatuspalveluiden tuottajina toimivat kunnat, yksityiset palvelun tuottajat, järjestöt sekä seurakunnat. Yhteiskunnallisten toimijoiden tehtävänä on järjestää, valvoa ja tukea varhaiskasvatusta. (Reunamo 2007, 101.)

Varhaiskasvatussuunnitelmassa (2005) määritellään varhaiskasvatus kasvatukselliseksi vuorovaikutukseksi pienten lasten eri elämänpiireissä. Sen tarkoitus on lapsen tasapainoisen kasvun, kehityksen ja oppimisen edistä-

minen. Kasvatuskumppanuutta, eli vanhempien ja kasvatuksen ammattilaisten välistä tiivistä yhteistyötä, tarvitaan, jotta lapselle saataisiin rakennettua juuri hänelle sopiva varhaiskasvatussuunnitelma. Varhaiskasvatus koostuu lapsen hoidosta, kasvatuksesta sekä opetuksesta ja sen tulee olla suunnitelmallista ja tavoitteellista toimintaa. Varhaiskasvatuksessa lapsen tulee kuitenkin saada aikaa leikkiä omaehtoisesti häntä itseään kiinnostavia leikkejä. (Reunamo 2007, 101.)

Varhaiskasvatussuunnitelman (2005) mukaan Suomessa varhaiskasvatuksen arvot pohjautuvat kansainvälisiin lasten oikeuksia määritteleviin sopimuksiin. Lapsen ihmisarvo on keskeisin lapsen oikeuksia koskeva arvo. Lapsen ihmisarvo muodostuu lapsen edusta ja oikeudesta tasapainoiseen kehitykseen, tasa-arvoisesta kohtelusta sekä lapsen mielipiteiden huomiointiin ottamisesta. Käytännössä lapsen ihmisarvo näkyy varhaiskasvatuksessa lapsen oikeutena turvallisiin ihmissuhteisiin ja kasvun, kehittymisen ja oppimisen turvaamisena sekä lapsen oikeutena tulla kuulluksi ja saada tukea omaan äidinkieleen, kulttuuriin ja elämäntapoihinsa. (Reunamo 2007, 102.)

Valtakunnallisessa varhaiskasvatussuunnitelmassa on maininta lasten eettisestä kasvatuksesta varhaiskasvatuksen piirissä. Eettistä kasvatusta toteutetaan niin, että yhdessä lasten kanssa pohditaan oikeaa ja väärää arjen tilanteiden ja tapahtumien näkökulmasta. Päiväkodin arjessa lasten kanssa tulee myös käsitellä sitä, mitä tasa-arvo, toisten kunnioittaminen ja oikeudenmukaisuus tarkoittavat. Aiheita käsiteltäessä jokaisen lapsen kehitystaso on otettava huomioon. Lapsen pelon, ahdistuksen ja syyllisyyden tunteita käsitellään niin, että lapsi tietää olevansa turvassa. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005, 28–29.)

3.2 Sosiaalisuus ja sosiaaliset taidot

Sosiaalisuus on yksi ihmisen temperamenttipiirteistä. Temperamenttipiirteet ovat yksilön synnynnäisiä taipumuksia käyttäytyä tietyllä tavalla ja reagoida ympäristön ärsykkeisiin (Laine 2005, 24). Ihmisellä on jo siis syntyessään tietynlainen taipumus joko sosiaalisuuteen tai epäsosiaalisuuteen. Sosiaalisuus voidaan määritellä sen mukaan, miten paljon yksilö nauttii toisten seurasta. Se myös kertoo siitä, miten paljon emotionaaliset kiintymyssuhteet merkitsevät hänelle. Sosiaalinen ihminen pitää tärkeänä toisten antamaa arvostusta ja käyttäytyy myös sen mukaan, että hän saa muilta kiitosta ja että hänestä pidetään. Korkea sosiaalisuus johtaa myös siihen, että yksilö on epäitsenäinen ja riippuvainen muiden mielipiteistä. Lapsilla sosiaalisuus ilmenee matalana kynnyksenä lähestyä ihmisiä ja tehdä tuttavuutta heidän kanssaan. (Keltikangas-Järvinen 2010, 36–37.)

Sosiaalisuus ja sosiaaliset taidot eivät tarkoita samaa asiaa. Siinä missä sosiaalisuus on synnynnäistä, sosiaaliset taidot taas saavutetaan kanssakäymisessä muiden ihmisten kanssa. Sosiaalisilla taidoilla tarkoitetaan kykyä selviytyä sosiaalisista tilanteista, kun taas sosiaalisuudella tarkoitetaan ainoastaan halua olla ihmisten kanssa. Se tarkoittaa sitä, että ihminen voi nauttia täysin muiden seurassa olemisesta, mutta olla silti taitamaton tulemaan toimeen heidän kanssaan. Toisaalta taas hyvät sosiaaliset taidot

omaava yksilö on taitava, mutta voi olla haluton olemaan muiden kanssa. (Keltikangas-Järvinen 2010, 18.)

Sosiaaliset taidot omaava yksilö kykenee empaattisuuden, yhteistyökyvyn ja kommunikointitaitojensa avulla toimintaan, joka johtaa myönteiseen vuorovaikutukseen (Salmivalli 1998, 19). Sosiaaliset taidot omaksutaan kokemusten ja kasvatuksen kautta. Kasvattajan tulee opettaa lapselle, miten ympärillä vallitsevassa kulttuurissa tulee käyttäytyä. Sosiaaliset taidot voidaan opettaa minkä tahansa temperamentin omaavalle lapselle, eikä sosiaalisten taitojen omaksuminen siis vaadi sitä, että lapsi olisi luonnostaan sosiaalinen. (Keltikangas-Järvinen 2010, 18.)

Sosiokognitiiviset taidot voidaan puolestaan määritellä kyvyksi tehdä oikeaan osuvia päätelmiä, tulkintoja ja havaintoja sosiaalisista tilanteista. Toiset ovat taitavampia tulkitsemaan muiden ajatuksia, motiiveja ja tunteita. Sosiokognitiiviset taidot omaava osaa ennakoita ja arvioida oman toimintansa seurauksia. Toiset taas tekevät virhearviointeja sosiaalisissa tilanteissa, mikä kertoo heikoista sosiokognitiivisista taidoista. Virhearviointi voi esimerkiksi olla tilanne, jossa aggressiivinen lapsi tulkitsee toisten teot tahallisen vihamielisiksi, vaikka ne eivät sitä olisikaan. (Salmivalli 1998, 19.)

Pelkkä sosiaalisuus ei vaikuta lapsen tasapainoiseen kehitykseen, vaan se, miten aikuinen vastaa siihen. Monesti lapsi leimataan hänen temperamentinsa mukaan ja lähdetään vahvistamaan jo voimassa olevia taipumuksia, jolloin niistä ajan myötä muotoutuu osa lapsen persoonallisuutta. Koska aikuisten on helpompi lähestyä sosiaalisia lapsia, vahvistavat he automaattisesti niitä taitoja, joihin lapsilla on jo muutenkin synnynnäinen valmius. Lapsen omat onnistuneet vuorovaikutuskokeilunsa toisiin ihmisiin vahvistavat lapsen positiivista käsitystä muista ihmisistä. Esimerkiksi sosiaalisen lapsen vilkuttaessa aikuiselle, hänelle vilkutetaan ja hymyillään takaisin. (Keltikangas-Järvinen 2010, 38–41.)

Kun lapsi on epäsosiaalinen, aiheuttaa se päinvastaisen tilanteen. Monesti aikuinen menettää mielenkiinnon lapseen, joka ei ota kontaktia omatoimisesti eikä nauti saamastaan huomiosta. Tällaisten lasten kohdalla olisi kuitenkin tärkeää, että heitä lähestyttäisiin heidän yksilöllisen temperamentin edellyttämällä tavalla. Kun lapsi monta kertaa joutuu pettymään itseensä, hän tuskin edes odottaa uusia vuorovaikutustilanteita, joissa näin voi tapahtua. Tästä syystä lapsi tarvitsee onnistuneita vuorovaikutustilanteita, jotka opettavat häntä selviytymään uusista sosiaalisista tilanteista ja auttavat rakentamaan positiivista minäkuvaa. Minäkuva voidaan määritellä yksilön kokemukseksi itsestään, eikä siis välttämättä aina vastaa yksilön todellista minää. (Keltikangas-Järvinen 2010, 38–41; Laine 2005, 22.)

Vähäisen sosiaalisuuden omaavia ja ujoja lapsia ei pitäisi jättää yksin, vaan heitä tulisi kannustaa leikkimään muiden lasten kanssa. Aikuisen tulee taata lapselle kokemus siitä, että leikkiminen muiden kanssa on hauskaa, esimerkiksi järjestämällä tilanne, jossa lapsi varmasti saa kiitosta ja arvostusta muilta leikkitovereiltaan. Leikissä lapselle annetaan positiivinen ja merkittävä rooli, mitä ilman muidenkaan lasten leikkiminen ei on-

nistu. Ystävyysuhteet ovat paras palkinto lapselle ja osoittavat, että yhdessä oleminen voi olla mukavaa. Kasvattajan tulisi kuitenkin pitää lasten välisiä ystävyysuhteita arvossa, eikä pelkästään painottaakaan sitä, että kaikkien tulisi leikkiä yhdessä. (Keltikangas-Järvinen 2010, 46–47.)

Lapsen sosiaalisten taitojen kehittyminen alkaa jo vauvaikäisestä lähtien. Vauva saattaa jo parin kuukauden ikäisenä osoittaa kiinnostustaan muita vauvoja kohtaan. Vauva ehkä erottaa jo aikuisen ja lapsen toisistaan ja saattaa olla kiinnostuneempi muista lapsista kuin aikuisista. Hän hakee lapseen eri tavalla kontaktia kuin aikuiseen, tekemällä ojentavia liikkeitä ja katsomalla tätä pidempään. (Keltikangas-Järvinen 2010, 212–213.)

Noin puolentoista vuoden ikäiset lapset kykenevät rinnakkaisleikkiin, mikä tarkoittaa sitä, että he esimerkiksi leikkivät vierekkäin sekä juoksentelvat ja nauravat yhdessä. Lapsi on jo selvästi kiinnostunut toisista lapsista. Leikit ovat tässä iässä lyhytkestoisia, eikä mielenkiinto toiseen kestä kauan, vaan lapsi pian palaa omien leikkiensä pariin. Lapset eivät ole rinnakkaisleikissä kuitenkaan varsinaisessa vuorovaikutuksessa keskenään, vaan he vain leikkivät vierekkäin samaa leikkiä. Lapsi ei itse kykene luomaan kontaktia leikkiveriin, mutta aikuinen saattaa saada heidät hetkellisesti vuorovaikutukseen keskenään. (Keltikangas-Järvinen 2010, 212–213.)

Lapsi alkaa vähitellen leikkiä selkeästi vuorovaikutuksessa muiden kanssa kahden ja kolmen ikävuoden välillä. Sääntöjä noudattaviin ryhmäleikkeihin lapsi kykenee kolmen ja neljän vuoden iässä. Tässä vaiheessa myös roolileikit alkavat onnistua. Lapset kuitenkin pystyvät keskittymään parhaiten kahden tai kolmen hengen ryhmissä, ja suuremmissa ryhmissä leikkinen onnistuu varsinaisesti vasta viiden ikävuoden jälkeen. (Keltikangas-Järvinen 2010, 212–213.)

Tyttöjen ja poikien sosiaalisissa taidoissa voidaan nähdä eroavaisuuksia jo varhaisessa vaiheessa. Tytöt leikkivät monesti vain yhden ystävän kanssa kerrallaan, joten leikkiin ei usein mahdu mukaan kolmatta lasta. Pojilla ei usein ole yhtä parasta ystävää, josta olla mustasukkainen, kuten tytöillä. Lasten käyttäytyminen osoittaa sen, miten erilaista verkostoituminen on jo hyvin varhaisessa vaiheessa. (Keltikangas-Järvinen 2010, 179.)

3.3 Vertaisryhmät

Vertaisryhmillä tarkoitetaan toisiinsa nähden tasavertaisten ihmisten muodostamaa ryhmää. Lapselle ensimmäinen vertaisryhmä on monesti päiväkotiryhmä. Vertaissuhteet ja -ryhmät ovat tärkeitä lapsen sosiaaliselle, tiedolliselle sekä emotionaalille kehitykselle. Yksilölle on tärkeää tulla hyväksytyksi vertaisryhmässään. Vertaissuhteet ovat lapsen kehitykselle haaste, sillä vanhempien ja sisarusten kanssa käytävä vuorovaikutus on helpompaa, kun ei tarvitse jatkuvasti ansaita perheensä kiintymystä. Vertaissuhteissa ei voi toimia miten tahansa tai muuten ystävän voi helposti menettää. Vertaisryhmissä lapsi oppii sosiaalisia taitoja ja empatiaa. Hänen on opittava katsomaan asioita myös toisen ihmisen näkökulmasta ja kyettävä kompromisseihin. Lapsi oppii hallitsemaan omia aggressiivisia

tunteitaan ja ratkaisemaan konflikteja ryhmässä. Yksilö saa vertaisryhmässä jatkuvasti palautetta itsestään ja käytöksestään, ja näin ollen hänen miinakuvansa kehittyy. (Salmivalli 1998, 12–13.)

Ryhmässä yksilö muuttaa käyttäytymistään toisten ihmisten antamien olemassa olevien tai kuviteltujen ryhmäpaineiden vuoksi. Ryhmässä onkin taipumus yhdenmukaistua. Jo pienet lapset voivat kokea yhdenmukaisuuden paineita esimerkiksi pukeutumisessa. Yhdenmukaisuuden vaatimukset ovat usein hyvin vahvoja lapsuudessa ja yhdenmukaisuudesta poikkeavuutta ei suvaita. Ryhmästä poikkeava saattaa joutua helposti kiusaamisen kohteeksi. (Salmivalli 1998, 27–28.)

Liittyminen ryhmään on usein suuri haaste uudelle tulokkaalle. Lapsi monesti päätyy aluksi tarkkailemaan passiivisesti sivusta muun ryhmän toimintaa. Vasta tutustuttuaan esineisiin ja leikkiympäristöön lapsi kykenee hakemaan kontaktia muihin. Yksilö tarvitsee muilta rohkaisevaa palautetta käytöksestään, jotta hän uskaltuu vähitellen yhä aloitteellisempaan ja aktiivisempaan vuorovaikutukseen ryhmän sisällä. Lapsen torjutuksi tuleminen kasvaa, jos hän liian äkkipikaisesti ryntää ryhmän toimintaan mukaan ja näin ollen ei ehdi muodostaa käsitystä ryhmän sisäisistä säännöistä ja toiminnasta. Ei ole myöskään hyvä, jos lapsi jää liian pitkäksi aikaa passiivisesti syrjään, sillä silloin hänet saatetaan jättää kokonaan ryhmän ulkopuolelle. (Salmivalli 1998, 16–17.)

Vertaisryhmässä jokaiselle ryhmän jäsenelle muodostuu oma sosiaalinen asema, jonka kehittymiseen vaikuttaa jäsenen tietynlaiset ominaispiirteet. Sosiaalisesti kyvykkäät ja ryhmän sääntöjä noudattavat lapset ovat yleensä ryhmässä suosittuja. He monesti ovat auttavaisia, yhteistyökykyisiä ja ystävällisiä. Torjutuksi taas tulevat monesti lapset, jotka ovat joko aggressiivisia tai vastakohtana tälle hyvinkin arkoja ja vetäytyviä. Yhdistävänä tekijänä tällaisille lapsille ovat yleensä puutteet sosiokognitiivisissa ja sosiaalisissa taidoissa. Vetäytyvä käyttäytyminen on tyypillistä huomiotta jätetyille lapsille. He eivät edes yritä hakea kontaktia toisiin ja jäävät sen vuoksi syrjään ryhmästä. (Salmivalli 1998, 17–18.)

Vertaisryhmässä lapset tekevät jatkuvasti toisistaan arviointeja, joihin vaikuttavat ennakkoluulot ja lokeroidut käsitykset muista. Myös aikuisen suhtautuminen tiettyyn lapseen, vaikuttaa siihen minkälainen lapsen asema ryhmässä on. Ongelmallista aikuisen tai muiden lasten muodostamissa käsityksissä tietystä lapsesta on se, että ne ovat melko pysyviä, joten jos lapsi toimii itselleen epätyypillisellä tavalla, se jää huomaamatta. Esimerkiksi torjuttuun lapseen suhtaudutaan usein kielteisesti siitä huolimatta, kuinka positiivisesti hän käyttäytyy, kun taas suosittu lapsi voi käyttäytyä myös negatiivisesti säilyttäen silti oman asemansa ryhmässä. (Salmivalli 1998, 21.)

Keltikangas-Järvisen (2010, 46) mukaan vertaisryhmästä eristäminen on varhain alkava kiusaamisen muoto. On tärkeää selvittää, haluaako lapsi olla omasta halustaan yksin, vai onko kyse siitä, että muut lapset eristävät hänet ryhmästä. Pienellä lapsella ei ole taitoja selvittää tilanteesta omin päin saati ymmärtää, miksi hänelle tehdään niin. Laine (2005, 208) määrittelee

ryhmästä eristetyt lapset torjutuiksi. Torjutut ovat lapsia, jotka jätetään ryhmässä huomiotta. Muut lapset eivät pidä heistä ja siksi heitä syrjitään. Lapset esimerkiksi välttelevät torjuttuja ja sulkevat heidät toistuvasti pois leikeistä. Torjutut kuitenkin haluaisivat saada muiden lasten hyväksynnän ja kuulua ryhmään. Tästä huolimatta torjuttujen lasten osaksi monesti jää leikkien sivusta seuraaminen.

3.4 Aggressiivisuus ja sen kehittyminen

Cacciatore (2008, 8–9) määrittelee aggression tunteen synnynäiseksi reaktioksi, joka on seurausta ympäristön ärsykkeistä. Halu hyökätä tai paeta, vihan tunne sekä kokemus siitä, että on pakko puolustautua, ovat kaikki aggression aiheuttamia tunnetiloja. On eri asia tuntea aggressioita kuin käyttäytyä aggressiivisesti. Ihminen voi käyttäytyä hyvin aggressiivisesti ja julmasti muita kohtaan ilman minkäänlaisia aggression tunteita. Toisaalta taas joku voi tuntea hyvinkin voimakasta aggression tunnetta, mutta kanavoi sen vaikkapa nyrkkeilyäkin lyömiseen. Ihmisen tulisi oppia hillitsemään omia aggression tunteitaan niin, etteivät ne käänny lopulta hallitsemaan häntä itseään. Voimakkaista aggression tunteista voi seurata impulsiivisia ja vakavia tekoja, joita joutuu myöhemmin katumaan.

Keltikangas-Järvinen (2010, 65) näkee aggressiivisen käytöksen sosiaalisten taitojen vajavaisuutena tai sosiaalisen kehityksen häiriönä. Aggressiivisuus voi olla vaikea kitkeä sellaisesta lapsesta pois, joka on jo kerran todennut sen tehokkaaksi keinoksi saada haluamansa. Aggressiivisella käytöksellä on itseään vahvistava vaikutus.

Coie & Dodge (1998) ja Pennington ym. (2001) ovat eritelleet aggression kahteen eri ilmenemismuotoon. Nämä ovat emotionaalinen ja välineellinen eli instrumentaalinen aggressio. Emotionaalisessa aggressiossa on kyse siitä, että ihminen tunteidensa vallassa käyttäytyy toista ihmistä kohtaan hyökkäävästi joko verbaalisin tai fyysisin keinoin tarkoituksenaan vahingoittaa tätä. Välineellinen aggressio puolestaan tarkoittaa sitä, että ihminen pyrkii saavuttamaan päämääränsä tuottamalla toiselle vahinkoa. Välineellisestä aggressiosta on kyse esimerkiksi silloin, kun lapsi vie toisen kädeltä haluamansa lelun, vaikka tietää sen olevan väärin. (Laine 2005, 120.)

Pulkkinen (2002, 63–64) tarkastelee lapsen aggressiivisuuden ilmenemistä ja sen kehittymistä eri ikävaiheissa. Pulkkinen kuvaa Sternbergin ja Camposin (1990) tutkimusta, jossa todetaan, että vastasyntyneellä ei voi erottaa suuttumuksen ilmauksia muista kielteisistä tunteista. Suuttumus voidaan aikaisimmillaan havaita lapsesta neljän kuukauden ikään mennessä. Yksivuotiaalla voidaan jo huomata toiseen lapseen suunnattua aggressiota, joka näkyy esimerkiksi vastustamisena tai kostonäköinä. Coien ja Dodgen (1998) sekä Tremblayn ym. (1999) mukaan kaksivuotiaalla lapsella alkaa esiintyä fyysisistä aggressiota esimerkiksi lyömistä tai esineen kaappaamista toiselta. Cairns ja Cairns (1994) ovat todenneet, että kaksivuotiaalla lapsella saattaa ilmaantua myös ristiriitoja vanhempien, sisarusten ja muiden lasten kanssa. Toisen ikävuoden aikana lapsella kehittyy taito jakaa omastaan ja toimia yhteistyössä muiden kanssa.

Useimmat lapset oppivat jo leikki-iässä ehkäisemään fyysistä aggressiota, mutta jotkut lapset jatkavat sen käyttämistä. Kaksi- ja kolmevuotiailla lapsilla lyömistä esiintyy yleisesti vähän. Toisaalta leikit saattavat muuttua rajummiksi. Myös epäluuloisuus muiden tarkoituksista ja kielellinen aggressio lisääntyvät. Kielenkäytön kehittyminen tänä aikana helpottaa lapsen kielellistä ilmaisua, mutta taas toisaalta se voi tarjota mahdollisuuden aggression ilmaisemiseen sanallisesti. Yhteistoiminta ja jakaminen tulevat kuitenkin yleisemmäksi ominaisuudeksi kuin aggressio. Kiistat esineistä vähenevät kolmen ikävuoden jälkeen, mutta ihmissuhdeongelmat taas lisääntyvät. Leikkiveria saatetaan parjata tai hänet syrjäytetään leikeistä. Ristiriitoja lasten välillä saattaa syntyä esimerkiksi leikin roolien tai toimintasääntöjen rikkomisesta. Lapset alkavat torjua aggressiivisia kavereitaan neljän ikävuoden jälkeen. He tuomitsevat aggressiivisen käytöksen, mutta hyväksyvät sen itsepuolustustilanteissa. (Pulkkinen 2002, 63–64.)

Keltikangas-Järvinen (2010, 68) asettaa kyseenalaiseksi sen, osoittaako alle kolmevuotias käytöksellään lopulta kuitenkaan aina aggressiivisuutta. Aggressiivisuudeksi saatetaan tulkita virheellisesti lapsen rajoittunut motoriikka. Pienet lapset ovat tunnetusti hyvin kömpelöitä ja kovakouraisia toisia lapsia sekä esineitä kohtaan juuri rajoittuneen motoriikkansa vuoksi. Lapset tutkivat ympäristöään toimimalla, mikä johtaa monesti lyömiseen, ravisteluun tai työntämiseen. Tällä käytöksellä lapsi vain pyrkii selvittämään erilaisten asioiden ominaisuuksia. Lapsi ei tarkoituksella siis vahingoita toisia. Lasten kyky ymmärtää toisen lapsen tunteita kehittyy vasta myöhemmin ennen esikoulua eikä lasta siksi tulisi leimata aggressiiviseksi. Häntä pitää kuitenkin ohjata toimimaan toisella tavalla, eikä vain siivuttaa asiaa lapsen ymmärtämättömyyden varjolla.

Lapsen aggressiivisen käytöksen muovaaminen rakentavammiksi tavoiksi toimia on mahdollista, jos siihen puututaan riittävän ajoissa. Lapselle tulee osoittaa, että on normaalia olla toisinaan vihainen, mutta suuttuneena voi toimia myös muilla tavoin kuin väkivaltaisesti. Lapsi tarvitseekin paljon tukea ja neuvoja kasvattajaltaan löytääkseen oikean tavan toimia ristiriitailanteissa. (Cacciatore 2008, 70.)

3.5 Kiusaaminen

Salmivalli (1998, 30–31) määrittelee kiusaamiseksi sellaisen toiminnan, joka on tarkoituksellista toisen vahingoittamista, toistuvaa ja se kohdistuu aina samaan yksilöön. Tämän määritelmän perusteella voidaan selkeästi erottaa kiusaaminen ja hännäminen toisistaan, sillä hännämisessä kohdeeksi joutuu milloin kukakin. Kiusaamistilanteeksi ei pidä sekoittaa tilannetta, jossa kaksi toisiinsa nähden tasaväkistä lasta riitelee tai selvittelee välejänsä. Kiusaamistilanteessa kiusattu on hyökkääjän suhteen puolustuskyvytön, jolloin voimasuhteet ovat epätasapainossa. Voimasuhteiden epätasapaino voi johtua esimerkiksi siitä, että kiusattu on kiusaajaa fyysisesti heikompi tai kiusaajia on monta.

Kiusaaminen voidaan käsittää yhdeksi aggression ilmenemismuodoksi, vaikka kaikki aggression määritelmät eivät suoranaisesti toteudukaan kiusaamisilmiössä. Aggression määritelmään sisältyy olettamus siitä, että ag-

gressiotilassa oleva ihminen kokee suuttumuksen tunteita, johon liittyy myös fysiologisia reaktioita ja vihamielisiä ajatuksia. Kiusaamistilanteessa kiusaaja ei kuitenkaan välttämättä ole aggressiotilassa. Kiusaaminen on aina jollain tasolla sosiaalinen tilanne, kun taas aggressio on yksilön ominaisuus. Aggressiotila on hetkellistä, mutta kiusaaminen on yleensä pitkäaikaista. (Salmivalli 1998, 29.)

Laine (2005, 217) jakaa kiusaamisen fyysiseen ja psykologiseen kiusaamiseen. Molemmat kiusaamisen tavat ovat uhrille rankkoja ja epämiellyttäviä kokemuksia. Ulkopuolisen silmin psykologinen kiusaaminen on hankalampaa havaita ja todeta kuin fyysinen kiusaaminen. Fyysinen kiusaaminen on esimerkiksi potkimista, lyömistä tai tönimistä. Psykologinen kiusaaminen taas pitää sisällään esimerkiksi nimittelyä, naurunalaiseksi saattamista, loukkaavien asioiden esille tuomista tai ryhmästä eristämistä.

Keltikangas-Järvinen (2010, 99–100) argumentoi uskomusta, jonka mukaan kiusaaja ja kiusattu olisivat yhtä onnettomia ja kiusajaan olevan heistä jopa enemmän apua tarvitseva. Hän kirjoittaa, että kiusaaminen ei kuitenkaan useimmissa tapauksissa johdu kiusajaan persoonallisuuden häiriöstä, vaan se on monesti kiusajaan tapa nostaa omaa statustaan ryhmässä. Kiusaaminen saattaa aiheutua kiusatun pahan olon tunteesta ja vakavista ihmissuhdevaurioista. Kiusaaminen voi tuoda hänelle suurtakin hyötyä, eikä hänen kärsimyksensä näin ollen lisäänny vaan suorastaan helpottuu. Uhrille kiusaaminen jättää kuitenkin aina jonkinlaisia vaurioita. Useimmiten kiusaaja ei tunne syyllisyyttä tekemisistään, vaan hän saa siitä hetkellistä helpotusta pahaan oloonsa ja samalla vahvistaa heikkoa itsetuntoaan. Joka kerta, kun kiusaaja saavuttaa päämääränsä, se kannustaa häntä jatkaamaan kiusaamista. Näin kiusaamisen kierre on valmis.

Laine kuvaa Salmivallin ym. (2000) näkemystä tyttöjen ja poikien kiusaamistapojen eroavaisuuksista. Tappeleminen tai vastaava aggressiivinen kiusaaminen sekä määräileminen on pojille tyypillinen tapa kiusata muita. Tytöt puolestaan harjoittavat verbaalista ja epäsuoraa psykologista kiusaamista, johon kuuluu muun muassa juoruilua, pilkkaamista, väheksymistä, toisten panettelua ja eristämistä muusta ryhmästä. Laineen mukaan kaikkea tyttöjen välistä kiusaamista ei huomata, sillä tyttöjen epäsuora kiusaaminen on vaikeammin havaittavaa ja hienovaraisempaa kuin pojille tyypillisempi suora kiusaaminen. Jo pienten lasten keskuudessa kiusaamista esiintyy edellä mainituin tavoin. (Laine 2005, 219.)

3.5.1 Kiusaaja, kiusattu ja muut roolit

Salmivallin (2003, 32–33) mukaan lapsiryhmissä esiintyvässä kiusaamisessa voidaan havaita erilaisten roolien jakautuminen lasten kesken. Rooleja ovat uhri, kiusaaja, apuri, kannustaja, puolustaja ja hiljainen hyväksyjä. Uhri on lapsi, joka joutuu toistuvan ahdistelun kohteeksi. Kiusaaja on päävastuussa kiusaamisesta ja saattaa yllyttää tai pakottaa muitakin ryhmän jäseniä siihen mukaan. Apuri on kiusajaan seuraaja ja lähtee monesti mukaan kiusaamistilanteeseen, mutta ei itse aloita kiusaamista. Kannustaja seuraa sivusta kiusaamistilannetta ja yllyttää kiusaajaa jatkamaan antamalla myönteistä palautetta esimerkiksi nauramalla. Puolustaja pyrkii saa-

maan toiset lopettamaan kiusaamisen asettumalla uhrin puolelle. Hiljaisen hyväksyjän rooli on olla puuttumatta kiusaamistilanteisiin ja vain seurata tapahtumaa sivusta. Kaikki eivät tunnista omia roolejaan kiusaamistilanteissa. Lapsi saattaa esimerkiksi ajatella olevansa yleisesti ottaen kiusaamista vastaan, mutta on tiedostamattaan vahvistajan roolissa kiusaamistilanteissa. Kirves (2010) toteaa kuitenkin, ettei välttämättä vielä päiväkotikäisten lasten parissa ole löydettävissä muita kuin kiusaajan ja kiusatun roolit.

Kiusaajalla ja kiusatulla voidaan havaita tiettyjä piirteitä, jotka toistuvat monissa kiusaamistapauksissa. Riskiä, että lapsi joutuu kiusaamisen uhriksi lisäävät esimerkiksi hänen temperamenttinsa, ulkoinen olemuksensa ja joskus tietynlainen perhetausta ja kasvatuskäytännöt. Kiusaamisen mahdollisuutta lisäävät temperamenttipiirteet voivat olla esimerkiksi vetäytyvä käyttäytyminen tai yliherkkyys hermostua provosoitaessa. Arkuus, epävarmuus ja huono itsetunto lisäävät kiusatuksi joutumisen todennäköisyyttä kaikkein selkeimmin. Laine määrittelee itsetunnon yksilön kokemukseksi omasta arvostaan ja merkityksestään (Laine 2005, 24). Vaikka joidenkin lasten ominaisuuksien pohjalta voidaan ennustaa kiusatuksi joutumista, ei kuitenkaan voida ajatella, että kiusaaminen olisi kiusatun itsensä tai hänen vanhempiansa syytä. Lapsi tulisi hyväksyä sellaisena kuin hän on, eikä ajatella hänen ominaisuuksiaan vikoina. (Salmivalli 2003, 30.)

Toisin kuin perinteisesti uskotaan, kiusaajalla puolestaan ei usein ole huono itsetunto. Kiusaaja haluaa tuoda itseään esille, eikä hän siedä itseensä kohdistuvaa arvostelua. Kiusaaja pyrkii hallitsemaan käytöksellään muita lapsia ja hänet koetaan usein häiritseväksi ja äänekkääksi. Erityisesti poikien väliseen kiusaamiseen ajautumista lisää uhrin ja kiusaajan fyysinen epätasapaino. Kiusaaja ei välttämättä ole koko ryhmän fyysisesti vahvin, mutta monesti kiusattua vahvempi. Niin kuin uhrin, myös kiusaajan perheessä on usein havaittavissa puutteita kasvatuskäytännöissä. Monet kiusaajat ovat voineet kokea rajojen puutetta, alistamista, tunnekyllymyötä ja etäistä suhdetta vanhempiinsa. (Salmivalli 2003, 30–31.)

Kiusaajan ja uhrin ominaisuuksia ei pidä kuitenkaan liiallisesti yleistää. Kiusaamisen osapuolet eivät välttämättä ole edellä kuvatun kaltaisia. Kiusaamisessa on aina kysymys sosiaalisesta roolista, ja siihen vaikuttavat muiden lasten odotukset ja vallitsevat normit. Yhteisön ilmapiiriin tulee olla kiusaamista ehdottomasti torjuvaa. (Salmivalli 2003, 31–32.)

3.5.2 Kiusaamiseen puuttuminen

Kiusaamistapausta selvitetessä kiusatuksi tulleen lapsen omaa kokemusta tilanteen kulusta ei pitäisi jättää huomiotta. Kiusaamisen uhriksi joutuneet kokevat tilanteen hyvin eri tavoin, joten kenenkään kokemusta ei tulisi sivuuttaa. Toiset lapset kestävät ja sietävät kiusaamista vähemmän kuin toiset, ja joillekin lapsille kertaluonteinenkin kiusaamisen kohteeksi joutuminen saattaa olla traumaattista. (Kirves 2010)

Kirves (2010) toteaa, ettei pienten lasten väliseen kiusaamiseen puuttuminen ole kovin vaikeaa. Tätä hän perustelee sillä, että pienet lapset kertovat

vielä herkästi omista murheistaan ja harmeistaan eivätkä lasten sosiaaliset suhteet ole vielä niin monimutkaisia. Asiaa kuitenkin vaikeuttaa se, ettei lapsella ole vielä välttämättä sanoja ja käsitteitä kertoa tulleen kiusatukseksi. Toisaalta lapset saattavat myös sanoittaa kaikenlaisia kokemuksia vääryyksiä kiusaamiseksi, vaikka siitä ei olisikaan aina kyse.

Kirves (2010) kokee, että kiusaamisen esiintyminen ryhmässä tulisi nähdä koko ryhmän yhteiseksi ongelmaksi sen sijaan, että leimataan yksittäinen lapsi syylliseksi asiaan. Tilanteen korjaaminen on kasvattajan vastuulla, mutta se on samalla myös koko yhteisön yhteinen asia. Lapsen hyvinvoinnille on tärkeää, että hän kokee olevansa osallisena omassa ryhmässään. Tästä syystä kasvattajan tulee huolehtia siitä, että kaikki ryhmän lapset saisivat myönteisiä ja positiivisia kokemuksia toistensa kanssa toimissaan.

Keltikangas-Järvinen (2010, 167–168) kirjoittaa Vantaan kaupungin tutkimuksesta, jossa tutkittiin päiväkodeissa lasten välistä kiusaamista. Kiusaamista havaittiin hyvin paljon. Päiväkodin henkilökunta koki, ettei heidän tule puuttua kiusaamistilanteisiin, vaan lasten tulisi selviytyä sen kaltaisista tilanteista omin päin. Pienet lapset eivät kuitenkaan kykene oppimaan sosiaalisia taitoja itsekseen ryhmässä, vaan he tarvitsevat aikuisen ohjaamaan heitä. Jos lapset jätetään selvittämään sosiaaliset suhteet ilman aikuisen opastusta, he eivät opi empatiaa, toisen oikeuksien kunnioittamista sekä toisen huomioon ottamista, vaan käyttöön otetaan aivan erilaiset selviytymisen keinot, jolloin vahvin voittaa. Sosiaalisten taitojen opettaminen ei kuitenkaan tarkoita sitä, että aikuisen tulee antaa lapsille valmiit ratkaisut ongelmatilanteissa, vaan pikemminkin ensisijaisesti valvoa vierestä, että lapset saavat selvitettyä välinsä rakentavalla tavalla.

Kiusaamisessa usein onkin kyse kiusaajan eettisen ymmärryksen puutteesta. Eettisellä ymmärryksellä tarkoitetaan sitä, miten henkilö käsittää toisen ihmisen kunnioittavan kohtelemisen ja minkälaisia vaikutuksia omalla toiminnalla on muihin ihmisiin. Jos ihmiseltä puuttuu eettinen ymmärrys, hän saattaa ajautua helpommin kiusaamaan muita ymmärtämättä sen olevan väärin. Tällaisissa tilanteissa kiusaamiseen voi olla vaikeaa puuttua. Tavoite kuitenkin on saada kiusaaja ymmärtämään vakavan keskustelun tuloksena, että hän on tehnyt väärin ja käytöstä on muutettava. Vasta, kun kiusaaja on sisäistänyt toimineensa epäeettisesti, hän voi aidosti pyrkiä toimimaan muita kohtaan kunnioittavasti. (Hamarus 2008, 125–126.)

Ben Furman on laatinut osana Opetushallituksen Terve itsetunto -projektia Vastuunportaiksi kutsutun toimintamallin. Vastuunportaiden avulla voidaan puuttua lasten ja myös nuorten tekemiin rikkomuksiin ohjaamalla henkilö ottamaan vastuu omista teoistaan. Tavoitteena on, että lapsen tai nuoren vastuuntunto kasvaisi ja samalla myös rikkomuksen toistamisen mahdollisuus pienenee. Rikkomuksella Furman viittaa mihin tahansa moraalittomaan tekoon, kuten esimerkiksi kiusaamiseen, aggressiiviseen käyttäytymiseen tai muuhun sääntöjen rikkomiseen. (Ahola, Furman & Hirvihuhta n.d.)

Furman kuvailee lapsen tai nuoren vastuun ottamista monivaiheiseksi prosessiksi. Aluksi yksilön on tunnustettava tekonsa ja ymmärtää sen vaikutukset. Vasta tämän jälkeen yksilö on valmis pyytämään aidosti anteeksi tekojaan. Seuraavassa vaiheessa lapsen tai nuoren tulee suostua sovittamaan tekonsa ja luvata ettei vastaavanlainen toiminta enää toistu. Yksilön sisäistämää vastuuntuntoa kuvastaa se, että hän on myös valmis jatkossa osallistumaan kyseisen kaltaisten vääryyksien ehkäisemiseen. (Ahola, Furman & Hirvihuhta n.d.)

Furman kokee Vastuunportaat tehokkaaksi toimintamalliksi, sillä sitä käytettäessä ei ole kyse siitä, että lapselle tai nuorelle määrättäisiin rangaistus hänen toiminnastaan autoritäärisesti ylemmältä taholta. Tällaisissa tapauksissa nimittäin usein käy niin, että yksilö alkaa uhmata hänelle määrättyä rangaistusta ja mahdollisesti uusii rikkomuksensa. Näin käy etenkin niissä tapauksissa, jossa lapsi tai nuori jostain syystä kokee rangaistuksen epäoikeudenmukaiseksi. Avain muutokseen onkin se, että yksilö on otettu mukaan suunnittelemaan rangaistusta, ja näin ollen hän kokee rangaistuksen myös oikeudenmukaiseksi. (Ahola, Furman & Hirvihuhta n.d.)

Sosiogrammi on menetelmä, jota voidaan hyödyntää niin kiusaamiseen puuttumisessa kuin sen ennaltaehkäisyssäkin. Sen avulla voidaan selvittää lasten välisiä sosiaalisia suhteita ja minkälaisia sosiaalisia verkostoja ryhmään on syntynyt. Sosiogrammista voidaan nähdä kuka on lasten keskuudessa suosittu ja kenellä paljon kavereita ja toisaalta myös sellaiset lapset, jotka ovat jääneet ryhmässä ulkopuolisiksi. Menetelmästä saatua tietoa voidaan käyttää apuna kiusaamistilanteiden selvittämisessä esimerkiksi kiusaajan ja kiusatun kanssa käydyissä keskusteluissa. Helpoin tapa toteuttaa sosiogrammia on kysyä lapsilta, ketkä ovat heidän kolme parasta ystäväänsä. (Hamarus 2008, 101–102.)

3.5.3 Kiusaamisen ennaltaehkäisy

Kirves (2010) korostaa, että koska kiusaaminen usein alkaa jo aivan ensimmäisiltä luokilta peruskoulussa, olisi kiusaamisen ennaltaehkäiseminen tärkeää aloittaa jo alle kouluikäisten parissa. Vastuu kiusaamisen ehkäisytystä kuuluu niin kodille, päivähoidolle, koululle, neuvoloille kuin muillekin lapsiperheiden palveluille. Päiväkodissa ennaltaehkäisevän työn kulmakivi on lasten tarkkaavainen ja jatkuva havainnoiminen.

Kiusaamisen ennaltaehkäiseminen on sitä tehokkaampaa mitä aikaisemmin siihen ryhdytään. Ennaltaehkäisytillä turvataan lapsen oikeudet terveeseen ja tasapainoiseen kehitykseen. Kiusatuksi tulemisella on kokonaisvaltaisia, vakavia sekä pitkäkestoisia vaikutuksia lapsen kehitykseen ja kasvuun. Kiusatuilla lapsilla on todettu ilmenevän alhaista itsetuntoa, ahdistuneisuutta, masentuneisuutta ja pahimmissa tapauksissa jopa itsetuhoisia ajatuksia. Kiusaamiseen syyllistyneillä lapsilla on taas puolestaan lisääntynyt riski rikoksien tekemiseen myöhemmin elämässään. He saattavat olla taipuvaisempia kiusaamisen jatkamiseen myös aikuisiällään esimerkiksi työpaikoilla. Lisäksi sekä kiusatulla että kiusaajalla menneisyys voi heijastua myöhemmin ihmissuhteisiin. (Kirves 2010)

Kiusaaminen ei vaikuta pelkästään kiusaajaan ja kiusattuun vaan myös koko lapsiryhmään, missä sitä ilmenee. Kiusaaminen luo ryhmään turvattoman ilmapiirin, missä ei loppujen lopuksi ole kenenkään hyvä olla. Tämänkaltainen ilmapiiri voi vaarantaa lasten fyysisen sekä psyykkisen hyvinvoinnin, jos siihen ei puututa ajoissa. (Kirves 2010)

Yhteisön yhteisissä arvoissa ja pelisäännöissä tulisi ilmetä, että kiusaamista ei hyväksytä millään tasolla. Kiusaamista ennaltaehkäisevää työtä on osaltaan se, että kaikki ryhmän jäsenet ovat tietoisia yhteisistä säännöistä. Kasvattajan olisi muistettava toteuttaa näitä ryhmässä sovittuja arvoja myös käytännössä, sillä lapset ottavat jatkuvasti hänestä mallia ja vaikutteita. Kasvattajan tulee näyttää esimerkkiä olemalla muita kohtaan ystävällinen ja kunnioittava. Muussa tapauksessa arvot jäävät helposti vain puheen tasolle eivätkä ne toteudu käytännössä. (Hamarus 2008, 126–127.)

Yksi tapa lisätä lasten eettistä ymmärrystä ja tätä kautta ennaltaehkäistä myös kiusaamistilanteiden syntymistä on lukea satukirjoja, joissa käsitellään kiusaamista. Tällaisia kirjoja ovat esimerkiksi klassikkosatu Ruma ankanpoikanen sekä Pekka Töpöhäntä -kirjat (Salmivalli 2003, 131). Sadun jälkeen saattaa olla helpompi keskustella lasten kanssa yhdessä aiheesta. Lapselta voidaan esimerkiksi kysyä, kuinka he itse olisivat menettelleet sadussa esiintyvien hahmojen tilanteessa. Kokemus siitä, että lapsi ei olisi itse toiminut samalla tavalla kuin sadussa, vahvistaa lapsen käsitystä siitä, mikä on oikein ja mikä väärin. (Hamarus 2008, 127.)

Psykologien kustannus Oy on kehittänyt Askeleittain-opetusohjelman (2005a, 2005b), joka on menetelmä, mitä on mahdollista käyttää ja soveltaa päiväkodissa ja esikoulussa. Sen avulla lapsille voidaan opettaa empatiataitoja, tunteiden säätelyä sekä itsehillintä- ja vuorovaikutustaitoja. Empatiataitoja kehittäessä pyritään siihen, että lapsi tunnistaa ja ymmärtää omia ja muiden ihmisten tunteita. Tunteiden säätelyllä taas pyritään siihen, että erilaisten negatiivisten tunteiden, kuten ärtymyksen kiukun ja vihan, voisi käsitellä siten, että unohdetaan aggressio ja kohdataan omat tunteet rauhallisesti. Itsehillinnällä ja ongelmanratkaisutaidoilla tavoitellaan sitä, että lapsi oppisi taidon pysähtyä miettien ensin asiaa ja valitsemalla sitten parhaan tavan toimia. Kun lapsi oppii säätelemään suuttumuksen ja kiukun tunteitaan, ehkäisee se väkivaltaisten tilanteiden syntymistä.

Askeleittain-menetelmän lähtökohtana on se, että sosiaalisia taitoja ja tunteita voidaan opettaa lapsille yhtä lailla kuin mitä tahansa muuta taitoa. Tutkimusten mukaan menetelmä lisää lasten positiivista käyttäytymistä ja se toimii myös ahdistuneiden ja syrjäanvetäytyvien lasten kanssa. Menetelmän käyttö lisää myös lasten viihtyvyyttä ryhmissä, jolloin kiusaaminen ja väkivalta vähenevät. (Askeleittain 2005b.)

Konkreettisesti menetelmä toimii siten, että kasvattaja näyttää kuvataulun lapsiryhmälle viikoittain, josta sitten yhdessä keskustellaan. Kuvien tukena voidaan hyödyntää käsinukkeja ja lauluja. Keskusteltaessa pyritään siihen, että lapset eläytyisivät kuvan tilanteeseen mahdollisimman perusteellisesti ja siten he myös miettivät, miten eri tilanteissa voisi toimia. Lapsia kehoitetaan arvioimaan ja löytämään rakentavia tapoja toimia sekä on-

gelmanratkaisukeinoja, joita he itsekin voisivat elämässään käyttää. Sitten näitä suunnitelmia kokeillaan ja harjoitellaan yhdessä päiväkodin arjessa esimerkiksi erilaisten roolileikkien avulla. (Askeleittain 2005c.)

Raisa Cacciatore on laatinut Aggression portaat -aggressiokasvatusmallin, jossa ihmisen ikään liittyvät aggressiokasvun haasteet kohdataan rakentavasti. Se on työkalu, jonka avulla voidaan ymmärtää lapsen vaihtelevia ja muuttuvia kehitysvaiheita. Mallin tarkoituksena on mahdollistaa haastavista tunteista puhumisen suunnitelmallisen, jatkuvan ja ikätasoon kohdennetun toiminnan avulla. Siinä esitellään peruskeinoja siihen, miten yksilö pystyy itse hallitsemaan aggressiotaan ja mallin avulla myös vanhemmille voidaan välittää tietoa lapsen kehityksestä. Aggression portaat tukevat myös kasvattajaa siihen, että lapsen kehitykseen ei vastata vihalla tai väkivallalla. Mallin tarkoituksena on ennaltaehkäistä väkivallan syntymistä, joten sitä ei siis ole tarkoitettu tilanteisiin, joissa väkivaltaongelma on jo syntynyt. (Cacciatore 2006)

4 TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA -KYSYMYKSET

Opinnäytetyön tavoitteena oli kartoittaa lasten välisen kiusaamisen mahdollista ilmenemistä kolmessa Etelä-Suomessa sijaitsevassa päiväkodissa. Tarkoituksena oli tuoda ajankohtainen asia esille sekä herättää keskustelua ja ajatuksia työntekijöiden keskuudessa. Opinnäytetyön toivottiin tuovan lisää tietoa aiheesta alan ammattilaisille ja muille asiasta kiinnostuneille.

Yhtenä tutkimuksen mielenkiinnon kohteena oli se, kuinka kyseisten päiväkotien työntekijät määrittelevät kiusaamisen yleisellä tasolla. Vasta kun työntekijät olivat määritelleet kiusaamisen käsitteenä, voitiin keskustella siitä, miten se heidän päiväkodeissaan ilmenee. Pyrkimyksenä oli selvittää millaista mahdollisesti ilmenevä kiusaaminen on sekä kuinka siihen puututaan ja miten sitä ennaltaehkäistään. Tutkimustehtävä ja -kysymykset oli muodostettu opinnäytetyötä ohjanneiden tavoitteiden pohjalta.

Opinnäytetyön tutkimustehtävänä oli selvittää lasten välisen kiusaamisen ilmenemistä päiväkodeissa sekä kartoittaa millaisia kiusaamiseen puuttumisen ja sen ennaltaehkäisyn keinoja päiväkodeilla on.

Tutkimuskysymykset olivat:

1. Miten kiusaaminen määritellään?
2. Esiintyykö kiusaamista ja millaista se on?
3. Millaisia keinoja kiusaamiseen puuttumiseen on?
4. Miten kiusaamista voidaan ennaltaehkäistä?

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Seuraavassa osiossa kerrotaan opinnäytetyön kvalitatiivisesta eli laadullisesta luonteesta. Myös tutkimuksen toteutustapaa aineiston hankinnan ja analysoinnin osalta kuvaillaan ja perustellaan. Lisäksi osiossa kuvaillaan kohderyhmää eli päiväkoteja ja perehdytään työntekijöiden rooliin tutkimuksessa.

5.1 Kvalitatiivinen tutkimus

Laadullisessa eli kvalitatiivisessa tutkimuksessa tarkoituksena on kuvata aineistoa mahdollisimman todenmukaisesti. Laadullisessa tutkimuksessa mielenkiinnon kohteena ovat yksilöt ja se, mitä merkityksiä he eri ilmiöille antavat (Kiviniemi 2007, 76). Sen tavoitteena on ymmärtää ilmiötä, eikä niinkään tilastoida todennäköisyyksiä. Laadullisessa tutkimuksessa ei siis pyritä aineiston määrälliseen eli numeraaliseen tutkimiseen. Todennäköisyyksien perusteella tehtävät johtopäätökset eivät ole laadullisessa tutkimuksessa mahdollisia, sillä tutkimuksen otanta ei ole niin laaja kuin määrällisessä eli kvantitatiivisessa tutkimuksessa. Laadullisessa tutkimuksessa analysoitavien tapausten määrän ollessa vähäinen niitä voidaan tutkia perusteellisesti. Laadullisen tutkimuksen aineistoa ei arvioidakaan sen määrän vaan laadun pohjalta. (Alasuutari 2001, 38–39; Eskola & Suoranta 2003, 13–18.)

Kvalitatiivisen tutkimuksen aineisto voi yksinkertaisimmillaan olla aineistoa, joka on tekstin muodossa. Tuotetun tekstin ei tarvitse olla syntynyt tutkijan aloitteesta, vaan se voi olla kirjoitettu myös ilman tutkijan myötävaikutusta. Laadullisen tutkimuksen aineistoa voivat olla esimerkiksi erilaiset haastattelut tai tutkijan tekemä havainnointityö. Aineistona voidaan käyttää muun muassa henkilöiden omaelämäkertoja tai kirjeitä. (Eskola & Suoranta 2003, 15.)

Tutkimusta tehtäessä tutkijalla on väistämättä ennakko-olettamuksia ja aikaisempia havaintoja tutkittavasta aiheesta. Tutkijalla voi olla jo entuudestaan olettamus siitä, minkälaisia tuloksia tutkimuksesta tullaan saamaan. Laadulliseen tutkimukseen kuitenkin kuuluu se, että tutkija tiedostaa nämä omat ajatuksensa ja asenteensa, jolloin hän kykenee myös paremmin pitämään ne erillään tutkimuksen kautta saatavasta tiedosta. Tarkoitus onkin, että tutkija oppii uutta tai yllättyy prosessin edetessä eikä vain pyri todistamaan ennestään epäilemiään asioita. (Eskola & Suoranta 2003, 19–20.)

Opinnäytetyö on kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus, koska sen tarkoituksena oli selvittää työntekijöiden omia näkemyksiä ja kokemuksia lasten välisestä kiusaamisesta heidän päiväkodeissaan. Tutkimuksessa oltiin kiinnostuneita työntekijöistä yksilöinä ja heidän antamista merkityksistä kyseiselle ilmiölle, joten tavoitteena ei ollut yleistettävien tuloksien saaminen aiheesta. Myös otannan pieni koko vaikutti siihen, että tutkimuksen tuloksien yleistäminen on mahdotonta. Opinnäytetyön aineistonhankintamenetelmät olivat avoimista kysymyksistä muodostettu kyselylomake sekä ryhmässä toteutettu teemahaastattelu. Molemmat aineistonhankintamenetelmät olivat laadullisia, sillä niiden kautta työntekijöiden ääni saatiin

kuuluviin. Sekä lomakkeessa että teemahaastattelussa työntekijöille annettiin mahdollisuus kirjoittaa ja kertoa omin sanoin näkemyksistään ja kokemuksistaan tutkijan niitä rajoittamatta esimerkiksi valmiilla vastausvaihtoehdoilla.

5.2 Kohderyhmän kuvaus

Opinnäytetyön yhteistyökumppaneina toimivat kolme Etelä-Suomessa sijaitsevaa päiväkotia. Yksi päiväkodeista on vuorohoitopäiväkoti, jossa on kaksi lapsiryhmää, jotka koostuvat 1–3-vuotiaista ja 3–6-vuotiaista lapsista. Päiväkodin esikouluryhmä toimii erillisessä rakennuksessa, mutta jotkut esikoululaiset ovat myös osa päiväkodin 3–6-vuotiaiden lapsiryhmää esikouluajan ulkopuolella. Toisessa päiväkodissa on kaksi lapsiryhmää, jotka koostuvat alle kolmevuotiaista ja 3–5-vuotiaista lapsista. Esiopetusta tässä kyseisessä päiväkodissa ei järjestetä. Kolmannessa päiväkodissa on puolestaan kuusi lapsiryhmää, joihin kuuluvat alle kolmevuotiaiden, 3–4-vuotiaiden ja viisivuotiaiden ryhmät sekä kolme esiopetusryhmää.

Kohderymänä opinnäytetyössä olivat päiväkotien työntekijät, joten aineiston lähteenä toimivat heidän kokemukset, näkemykset ja mielipiteet lasten välisen kiusaamisen ilmenemisestä heidän päiväkodissaan. Aineisto pohjautui työntekijöiden täyttämiin kyselylomakkeisiin sekä ryhmissä toteutettuihin teemahaastatteluihin.

Päiväkodissa, jossa on kaksi työtiimiä lapsiryhmien mukaisesti, työntekijät vastasivat heille annettuihin kyselylomakkeisiin tiimeittäin. Toisessa päiväkodissa on myös kaksi työtiimiä. Siellä toinen lomake täytettiin tiimin kesken ja toisen lomakkeen täytti yksi työntekijä keskustellen siitä kuitenkin myöhemmin yhdessä koko tiimin kesken. Päiväkodista, jossa on kuusi lapsiryhmää, lomakkeita palautui takaisin neljä, ja ne olivat yhtä ryhmää lukuun ottamatta täytetty tiimeittäin. Yhden tiimin kohdalla yksi työntekijä oli vastannut kyselylomakkeeseen yksin, mutta jälkikäteen tiimi kävi keskustelua aiheesta ja muillakin työntekijöillä oli tällöin mahdollisuus lisätä omia ajatuksiaan lomakkeeseen.

Ensimmäiseen teemahaastatteluun osallistui kaksi työntekijää, jotka olivat molemmat 3–5-vuotiaiden lasten ryhmästä. Toinen teemahaastattelu toteutettiin kolmen työntekijän ryhmähaastatteluna. Työntekijöistä kaksi oli 1–3-vuotiaiden lasten ryhmästä ja yksi heistä työskenteli isompien eli 3–6-vuotiaiden lasten ryhmässä. Kolmanteen ja viimeiseen teemahaastatteluun osallistui neljä työntekijää, joista yksi joutui poistumaan hieman ennen haastattelun päättymistä. Tähän haastatteluun osallistuneista yksi työntekijä toimi 3–4-vuotiaiden lasten ryhmässä, kaksi taas työskenteli kahdessa eri esikouluryhmässä ja yksi viisivuotiaiden ryhmässä.

5.3 Aineistonhankintamenetelmät

Opinnäytetyössä käytettiin kahta eri aineistonhankintamenetelmää. Aineistonhankintamenetelmiksi valikoitui kyselylomake sekä ryhmässä toteutettava teemahaastattelu. Kyselylomake annettiin päiväkotien työntekijöille

täytettäväksi ja myöhemmin osaa työntekijöistä haastateltiin ryhmähaastattelussa kyselylomakkeiden pohjalta. Aineiston hankinta toteutettiin vuoden 2011 loka- ja marraskuussa.

5.3.1 Kyselylomake

Kyselylomake on perinteinen tutkimuksen aineistonhankintamenetelmä ja sitä voidaan soveltaa käytäntöön monin erilaisin tavoin. Kyselylomakkeen muotoutuminen riippuu siitä, onko tutkija itse vastaamistilanteessa läsnä ja onko lomake suunnattu yhdelle ihmiselle täytettäväksi vai osallistuuko yhden lomakkeen täyttämiseen useampi henkilö. Mikäli kyselylomakkeen laatija ei ole itse paikalla lomakkeiden täyttämistilanteessa, on lomakkeen vastausohjeistuksen oltava tarkka ja kattava. Kun kyselylomakkeeseen vastaavia henkilöitä on useampia, voidaan aineistonhankintamenetelmää soveltaa niin, että vastaajat miettivät yhdessä keskustelemalla esitettyihin kysymyksiin vastaukset. Tällöin tuotoksena on yksi koko ryhmän täyttämä kyselylomake. (Valli 2007, 102–111.)

Kyselylomakkeen kysymykset voivat olla muodostettu niin, että vastauksille on annettu valmiit vastausvaihtoehdot. Kysymykset voivat olla myös avoimia kysymyksiä, jolloin vastaaja vastaa kysymyksiin vapaamuotoisesti. Tällöin kyselylomakkeen avulla voidaan perusteellisemmin selvittää vastaajan omia mielipiteitä ja näkemyksiä käsiteltävästä aiheesta. Avointen kysymysten käytön etu on myös se, että vastauksista saattaa nousta uusia ideoita ja näkökulmia, joita kyselylomakkeen laatija ei ole ehkä tullut ajatelleeksi. Avointen kysymysten heikkoutena on se, että niihin ei välttämättä aina vastata tai vastaukset ovat epätarkkoja tai liian yleistettyjä. Vastaajat saattavat myös vastata kysymyksiin aiheen vierestä, jolloin lomakkeista saatujen aineistojen analysointi vaikeutuu. Avointen kysymysten analysointi onkin huomattavasti haastavampaa kuin valmiiden vaihtoehtojen analysoiminen. (Valli 2007, 123–124.)

Yksi opinnäytetyön aineistonhankintamenetelmä oli kyselylomake (Liite 1). Kyselylomakkeiden päätarkoituksena oli tukea teemahaastatteluiden suunnittelua ja toteutusta. Tavoitteena oli, että lomakkeet valmistaisivat työntekijöitä tulevaan teemahaastatteluun ja herättäisivät jo etukäteen keskustelua aiheesta työntekijöiden keskuudessa. Tällöin teemahaastatteluiden keskusteluissa päästiin lyhyessä ajassa syvemmälle aiheeseen. Kyselylomakkeiden avulla oli tarkoitus myös kerätä lisää aineistoa aiheesta.

Kyselylomakkeen kysymykset muodostettiin etukäteen laadittujen teemojen pohjalta, jotka taas luotiin tutkimuskysymysten mukaisesti. Teemat olivat kiusaamisen määrittäminen, sen näyttäytyminen ja ilmeneminen, siihen puuttuminen sekä sen ennaltaehkäiseminen. Kyselylomake koostui pääosin avoimista kysymyksistä, mutta lomake sisälsi myös muutamia kysymyksiä, joihin oli annettu valmiit vastausvaihtoehdot. Avointen kysymysten valintaan päädyttiin, koska haluttiin saada mahdollisimman paljon tietoa työntekijöiden mielipiteistä ja näkemyksistä liittyen aiheeseen. Avoimet kysymykset mahdollistivat sen, että työntekijät saivat vastata kysymyksiin vapaamuotoisesti omin sanoin. Kysymykset, joihin oli annettu

valmiit vastausvaihtoehdot, olivat sellaisia, joihin ei voinut vastata kuin myöntävästi tai kieltävästi.

Alkuperäisenä suunnitelmana oli, että työyhteisöt saisivat itse päättää täytävätkö he lomakkeet henkilökohtaisesti vai tiimeittäin. Kaikissa päiväkodeissa päätettiin, että lomakkeet täytetään tiimeittäin. Resurssien ja ajanpuutteen vuoksi muutamat lomakkeet täytettiin henkilökohtaisesti yhden henkilön voimin. Näissäkin tapauksissa lomakkeiden pohjalta aiheesta kuitenkin keskusteltiin koko tiimin kesken ennen teemahaastattelun toteutusta. Päiväkotien johtajat jakoivat lomakkeet ja antoivat ohjeistuksen sen täytöstä työntekijöille. Tiimeillä oli kaksi viikkoa aikaa täyttää lomakkeet. Lomakkeita annettiin täytettäväksi kymmenen, joista kahdeksan palautui takaisin. Alle kolmevuotiaiden lasten ryhmäin annetuista kolmesta lomakkeesta kaksi palautui takaisin. 3–4-vuotiaiden lasten ryhmästä ei saatu täytettyä lomaketta takaisin, mutta 3–5-vuotiaiden lasten ryhmistä molemmat lomakkeet palautuivat. Viisivuotiaiden ryhmästä palautui yksi lomake ja esikouluryhmistä kaikki kolme lomaketta.

Kyselylomakkeissa oli pääosin vastattu kaikkiin esitettyihin kysymyksiin. Vastaukset olivat monien kysymysten kohdalla kattavia. Vastauksista näki, että aihetta oli pohdittu paljon ja erilaisia näkökulmia tuotiin esille monissa vastauksissa. Joidenkin lomakkeiden kohdalla vastaukset olivat vähäisiä, mikä johtui todennäköisesti siitä, että ohjeistus vastaamiseen ei ollut riittävä. Joissain kysymyksissä vastaaja oli käsittänyt kysymyksen eri tavalla, jolloin hän oli vastannut kysymykseen eri näkökulmasta kuin oli tarkoitettu.

5.3.2 Ryhmässä toteutettava teemahaastattelu

Teemahaastattelu on yksi laadullisen tutkimuksen aineistonkeruumenettelmä. Teemahaastattelija ei määrittele haastattelukysymyksiä tai niiden esitysjärjestystä etukäteen, vaan haastattelun runkona toimivat ennalta päätetyt aihepiirit eli teemat, joiden pohjalta haastattelu toteutetaan. Jos teemahaastattelu toteutetaan useamman kerran eri haastateltavien kesken, samat teemat toistuvat haastattelusta toiseen, mutta niiden käsittelyjärjestys ja laajuus voivat vaihdella. Kun teemoissa pitäydytään, varmistutaan siitä, että jokaisessa haastattelutilanteessa on keskusteltu samoista asioista. Teemahaastattelun avoimuus ja vapaamuotoisuus mahdollistavat sen, että kerätystä aineistosta nousee esiin haastateltavan omat ajatukset ja kokemukset. Teemat myös auttavat jäsentämään haastatteluaineistoa tutkimuksen analysointivaiheessa. (Eskola & Suoranta 2003, 85–87.)

Ryhmähaastattelussa haastateltavia on useampia ja myös haastattelijointa voi olla enemmän kuin yksi. Ryhmähaastattelulla tavoitellaan luontevaa keskustelutilannetta haastattelijan etukäteen päättämistä aiheista tai teemoista. Ryhmähaastattelu ei välttämättä luo haastateltavalle niin paljon paineita ja jännitystä kuin yksilöhaastattelu, sillä toisista ryhmähaastattelussa olevista voi saada rohkaisua ja tukea jännittävään tilanteeseen. Ryhmässä haastateltavat saattavat myös yhdessä muistelemalla ja pohtimalla muistaa paremmin asioita. Tällöin haastattelija saa menetelmällä parem-

min aineistoa kuin pelkällä yksilöhaastattelulla. (Eskola & Suoranta 2003, 94–96.)

Eskola ja Suoranta (2003, 94–96) kuvailevat Sulkusen (1990) näkemystä, jonka mukaan ryhmähaastattelutilanteeseen vaikuttaa merkittävästi, jos haastatteluryhmää yhdistää jonkin ryhmän jäsenyys, esimerkiksi yhteinen harrastus. Tällaisissa tapauksissa ryhmän kontrolloiva vaikutus tulee usein esiin ja ryhmän normit näkyvät haastateltavien käyttäytymisessä. Ryhmähaastattelussa etuna on, jos käsiteltäväksi valittu aihe herättää erilaisia mielipiteitä haastateltavien keskuudessa. Tällöin toisten haastateltavien puheenvuorot saatetaan kokea stimuloiviksi, mistä seuraa se, että keskustelua ja samalla aineistoa saadaan aikaiseksi enemmän.

Opinnäytetyön toisena aineistonhankintamenetelmänä käytettiin teema-haastattelua, mikä toteutettiin ryhmähaastatteluna. Teema-haastattelu valittiin aineistonhankintamenetelmäksi, koska tavoitteena oli saada mahdollisimman paljon työntekijöiden omia subjektiivisia näkemyksiä ja kokemuksia kiusaamisesta ilmiönä heidän päiväkodissaan. Teema-haastattelu mahdollisti aidon kohtaamisen, mikä edesauttoi avoimen keskustelutilanteen syntymistä. Aineistonhankintamenetelmä oli perusteltu myös siksi, että pelkistä kyselylomakkeista ei välttämättä olisi saanut niin kattavaa aineistoa. Lisäksi teema-haastatteluissa oli mahdollisuus palata vielä lomakkeiden epäselviin tai kokonaan vastaamatta jätettyihin kohtiin.

Haastatteluiden rakentuminen teemojen pohjalta teki haastattelutilanteesta luontevamman kuin jos kysymykset olisi suunniteltu tarkasti etukäteen. Teema-haastattelun toteuttamiseen ryhmähaastatteluna päädyttiin, jotta tilanne olisi mahdollisimman keskusteleva ja avoin. Ryhmähaastattelut eivät välttämättä ole niin jännittäviä tilanteita haastateltaville kuin yksilöhaastattelut. Kun haastattelutilanteessa on useampia työntekijöitä samanaikaisesti, on heidän mahdollista täydentää toistensa ajatuksia, jolloin keskustelusta tulee hedelmällisempi.

Teema-haastatteluiden suunnitelmat perustuivat jo ennalta laadittuihin teemoihin, joita käytettiin myös kyselylomakkeen muodostamisessa. Teema-haastatteluiden runko (Liite 2) muodostettiin lisäämällä teemojen alle niitä avaavia apukysymyksiä. Lisäksi haastatteluiden suunnittelemisessa hyödynnettiin kyselylomakkeista saatuja tietoja. Jokaista haastattelua varten runkoa muokattiin riippuen siitä, minkälaisia vastauksia päiväkodeilta saatiin kyselylomakkeista. Alustavana ajatuksena oli, että kaikkiin haastattelutilanteisiin osallistuisi mahdollisuuksien mukaan ainakin yksi työntekijä jokaisesta lapsiryhmästä. Tämä ei kuitenkaan ollut kaikissa päiväkodeissa toteutettavissa työntekijöiden työkiireiden ja henkilöstövajeen vuoksi.

Teema-haastatteluista saatiin aineistoa yhteensä yhdeksältä työntekijältä. Haastattelut nauhoitettiin puhenuhureille aineiston analysointia varten. Haastattelutilanteet olivat tunnelmaltaan avoimia ja työntekijöiden keskuudessa syntyi hyvin keskustelua. Avoimuus näkyi muun muassa siinä, että työntekijät rohkenivat jakamaan myös eriäviä mielipiteitä ja toisenlaisia näkökulmia keskusteltavasta aiheesta. Haastattelijoiden tehtävä oli lähinnä herättää keskustelua erilaisten teemojen puitteissa ja pitää keskuste-

lua yllä lisäkysymysten avulla. Haastatteluissa pysyttiin teemojen sisällä, joten niissä keskusteltiin tutkimuskysymysten kannalta oleellisista asioista. Riippuen haastateltavista henkilöistä teemojen käsittelylaajuus ja niiden sisältö vaihtelivat, joten keskustelut muotoutuivat joka haastattelussa erilaisiksi. Haastatteluiden erilaisuus johtui myös siitä, että ne oli suunniteltu kyselylomakkeiden aineiston pohjalta painottaen teemoja eri tavoin.

5.4 Aineiston analyysi

Teemoittelussa kerätystä aineistosta etsitään tutkimuksen kannalta oleellimmat aiheet, jonka jälkeen ne erotellaan toisistaan tutkimusongelmaa avaaviin teemoihin. Kun teemat on määritelty, niiden ilmenemistä ja esiintymistä aineistossa on mahdollista vertailla. Teemoitteluun kuuluu se, että tutkimustekstissä tutkimuksen taustateoriat keskustelevat ja lomittuvat yhteen kerätyn aineiston kanssa. Teemoittelua käytettäessä aineiston analysointi ei saisi jäädä pelkkään litteroitujen haastatteluiden suoraan lainaamiseen, vaan aineiston pohjalta on tehtävä myös johtopäätöksiä. Eskola & Suoranta kuvailevat Savolaisen (1991) näkemyksiä siitä, miksi suoria lainauksia on perusteltua toisinaan käyttää tutkimustekstissä. Sitaatit toimivat aineistoa kuvaavana esimerkkinä ja niitä voidaan käyttää perusteluna aineiston pohjalta tehdyille johtopäätöksille ja tulkinnoille. Lisäksi sitaatit voivat tuoda lisää elävyyttä tekstiin. (Eskola & Suoranta 2003, 174–175.)

Opinnäytetyön aineiston analysointi toteutettiin marras- ja joulukuussa vuonna 2011. Aineiston analyysimenetelmänä käytettiin teemoittelua. Kyseinen menetelmä oli johdonmukainen tapa siirtyä analysoimaan aineistoa, koska kyselylomakkeet ja teemahaastattelut perustuivat jo etukäteen laadittuihin teemoihin. Teemoittelun valinta aineiston analyysimenetelmäksi oli perusteltua myös siksi, että kyseiselle analyysimenetelmälle tyypillisiä lainauksia voitiin käyttää tulosten tukena. Lainaukset toivat tulokset luotettavammin esille.

Kyselylomakkeista saadun aineiston analysointi aloitettiin jaotteleamalla kaikki vastaukset etukäteen määriteltyjen teemojen alle. Vastaukset jaoteltiin vielä lomakkeen kysymysten alle tarkemmin, jotta kaikki kysymysten alla olevat vastaukset liittyisivät samaan asiaan. Tämän jälkeen jaoteltuja vastauksia tarkasteltiin etsimällä niiden välillä olevia yhteneväisyyksiä ja eroavaisuuksia samalla taulukoiden ne vastausten lukumäärien mukaisesti.

Teemahaastatteluiden analysointi aloitettiin litteroimalla haastatteluiden nauhoitukset. Litteroinnissa kiinnitettiin erityistä huomiota siihen, että kaikki mitä sanottiin, kirjoitettiin ylös. Kaikki kolme haastattelua kirjoitettiin omiin kokonaisuuksiinsa, jonka jälkeen ne värikoodattiin, jotta ne erottuisivat toisistaan niitä vertailtaessa. Haastattelut sijoitettiin yksi kerrallaan luokitellen ne samojen teemojen alle lomakkeista saadun aineiston kanssa. Jotkut pääteemat jaoteltiin vielä pienemmiksi kokonaisuuksiksi etsien haastattelun aineistosta alateemoja, mikä selkeytti aineiston analysointia. Alateemat luotiin aineistosta löytyneiden yhteneväisyyksien perusteella.

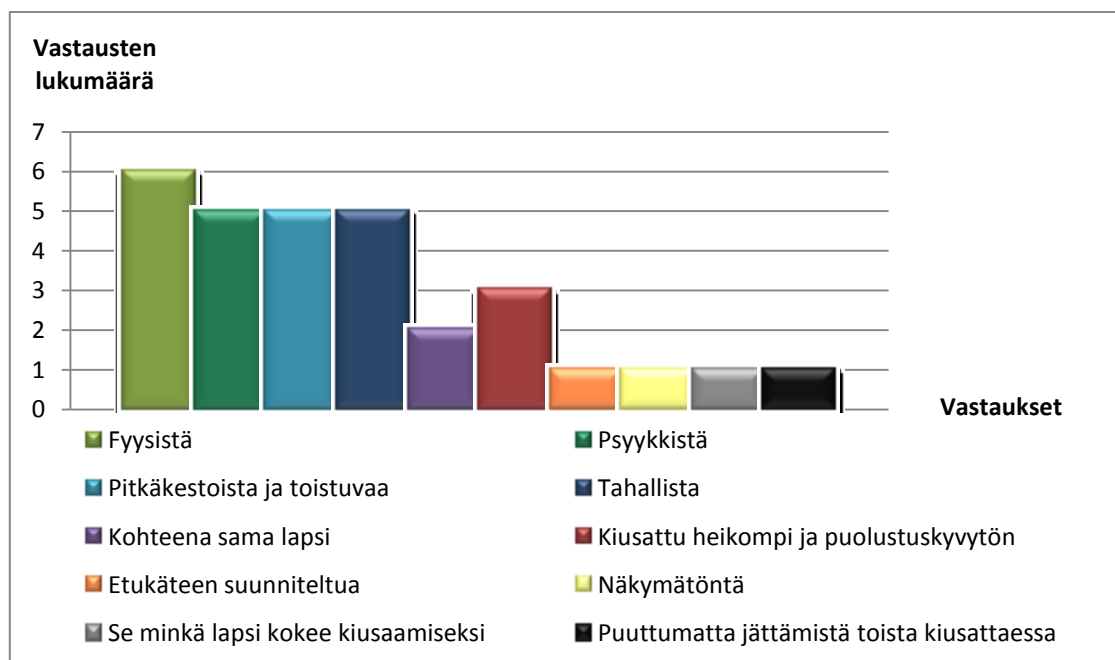
Lopuksi kyselylomakkeista ja teemahaastatteluista saatua aineistoa vertailtiin toisiinsa. Tuloksia kirjoittaessa haastatteluista tuotiin esille vain ne kohdat, jotka täydensivät lomakkeista kerättyä aineistoa tai toivat uusia näkökulmia siihen. Tällöin tuloksissa ei turhaan toistettu moneen kertaan samoja esiin nousseita ilmiöitä ja ajatuksia. Aineiston analysoinnin jälkeen voitiin todeta, että teemoittelu oli tuloksellinen tapa lähestyä kerättyä aineistoa.

6 TULOKSET

Tulokset on jaoteltu ja otsikoitu etukäteen sovittujen teemojen mukaisesti. Niihin on rajattu vain tutkimuskysymysten kannalta oleelliset asiat. Tuloksista ei käy ilmi tarkasti ottaen, kuka työntekijöistä tai päiväkodeista on vastausten takana, vaan ne esitetään yleisesti. Jotta tulosten luettavuus olisi johdonmukaisempaa, lomakkeista ja haastatteluista kerättyä aineistoa ei ole erotettu toisistaan, vaan yhteen osioon on aina kerätty tulokset molemmista aineistoista.

6.1 Kiusaamisen määrittely

Kerätyn aineiston perusteella voitiin todeta, että työntekijöiden näkemykset siitä, kuinka kiusaaminen yleisellä tasolla määritellään, olivat melko yhteneväiset. Kiusaamista tarkasteltaessa työntekijät nostivat kuitenkin myös eriäviä näkökulmia esiin. Keskusteluissa pohdittiin paljon sitä, halutaanko kiusaaminen määrittellä lapsen vai työntekijän näkemysten perusteella.

Kuvio 1. Työntekijöiden määrittelyä siitä, mitä kiusaaminen on.

Lomakkeista saadut vastaukset kiusaamisen määrittelemisestä olivat monipuolisia ja niistä huomasi sen, miten eri tavoin sitä voidaan tarkastella. Kuvio 1 on muodostettu lomakkeista saaduista vastauksista siihen, miten

työntekijät kiusaamisen yleisellä tasolla määrittelevät. Kuvioista nähdään, että työntekijät ovat määritelleet kiusaamisen olevan monesti fyysistä, psyykkistä, pitkäkestoista ja toistuvaa sekä tahallista toimintaa kiusattua kohtaan. Kiusaamisen kohteena on usein sama lapsi, joka on heikompi ja puolustuskyvytön suhteessa kiusaajaan. Se on monesti etukäteen suunniteltua ja näkymätöntä. Joidenkin työntekijöiden mukaan kiusaamiseksi luetaan myös se, että ei puutu kiusaamistilanteeseen, kun havaitsee sellaisen. Lisäksi lapsen kokemus kiusatuksi tulemisesta voidaan luokitella kiusaamiseksi.

Lomakkeista saadun aineiston perusteella työntekijät määrittivät fyysistä kiusaamista muun muassa tönimiseksi, tuuppimiseksi ja lyömiseksi. Psyykkistä kiusaamista taas kuvailtiin lomakkeissa toisen haukkumiseksi, nimittelyksi, syrjimiseksi, ahdisteluksi, valehtelemiseksi ja toisen mielen pahoittamiseksi. Konkreettisesti kiusaamista määriteltiin leikin ulkopuolelle jättämiseksi, toisten leikkien rikkomiseksi tai tavaroiden vahingoittamiseksi ja toisen pakottamiseksi toimintaan, joka on hänen oman näkökulmansa vastaista. Yhdessä lomakkeessa mainittiin näkemys, jonka mukaan vasta kolmevuotias lapsi on kykeneväinen ymmärtämään kiusaavansa toista.

--- fyysisessä tulee ehkä jopa vammaki siis joku naarmu taikka siis joku --- mustelma. Mut henkinen taas jättää mielen jäljen, että se niin ku sille kiusatulle pahottaa mielen.

Monet työntekijät määrittivät teemahaastatteluissa kiusaamisen olevan pitkäkestoista ja toistuvaa. Muutamissa haastatteluissa nousi kuitenkin esille näkemyksiä siitä, että kiusaamisesta voidaan puhua myös sellaisissa tapauksissa, joissa toiminta on satunnaista. Joissain haastatteluissa mainittiin kiusaamisen olevan toisinaan ryhmäilmiö, jolloin kiusaamisen takana on useampi henkilö.

Haastatteluissa kiusaamisen määrittäminen koettiin hyvin vaikeaksi ja häilyväiseksi. Kaikissa haastatteluissa syntyi keskustelua siitä, miten erilaisilla kiusaaminen voidaan määritellä riippuen siitä, mistä näkökulmasta sitä katsotaan. Kiusaamista voidaan tarkastella niin aikuisen kuin lapsenkin näkökulmasta. Haastatteluissa todettiin, että siihen, minkä aikuinen näkee kiusaamisena vaikuttaa muun muassa hänen persoonansa ja aikaisemmat kokemuksensa.

Yhdestä lomakkeesta esiin noussut ajatus siitä, että kiusaamiseksi voidaan määritellä se, minkä lapsi itse kokee kiusaamisena, herätti paljon keskustelua. Asioita, joita ajateltiin lapsen kokevan kiusaamiseksi, olivat esimerkiksi se, että ei pääse mukaan toisten leikkiin, jonossa etuileminen sekä se, kun tullaan tahallisesti liian lähelle häiritsemään leikkiä. Yhdessä haastattelussa työntekijä korosti sitä, että toiset lapset ovat luonteeltaan herkempiä, jolloin he saattavat kokea eri asiat kiusaamiseksi kuin muut.

Jotkut työntekijät kokivat, ettei kaikkea mitä lapsi sanoittaa kiusaamiseksi, voida kuitenkaan laskea sellaiseksi. Aikuisen tehtävä on pyrkiä selittämään lapselle, mitä on kiusaaminen ja miten se eroaa riitelystä, koska pie-

ni lapsi ei vielä kykene ymmärtämään niiden eroa. Kaikki kuitenkin kokiivat tärkeäksi lapsen kokemuksen huomioimisen ja sen, että jokaiseen tilanteeseen puututaan ja ne selvitetään lasten kanssa.

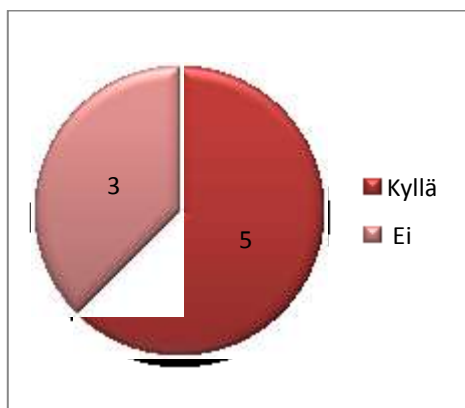
Me ainaki puhuttiin kanssa siitä, koska ei välttämättä kaikki oo kiusaamista. Lapsihan ei osaa eritellä sillai, että mikä on kiusaamista ja mikä ei. Joku osaa joku ei. Joku kokee kaiken kiusaamisena, mut se siinä onkin, ku me ollaan erilaisia ja lapset on erilaisia ja kokee erilailla, niin jokaiseen asiaan pitää kuitenkin puuttua ja selvittää. --- justiin tää ero siinä ni se on hirveen häilyvä, että joku kokee pienemmäki kiusaamisena.

Lomakkeissa pyydettiin työntekijöitä erottelamaan riitely ja kiusaaminen toisistaan. Vastauksissa ilmeni osan kokevan, että riitatilanteissa lapset ovat tasavertaisia keskenään ja niissä on kyse erilaisten näkemysten selvittelystä. Muutamat mainitsivat, että riidat ovat hetkellisiä ja ne voidaan sopia. Yhdessä lomakkeessa todettiin, että riidoilla on tapana näkyä ja kuulua. Aiheeseen palattiin uudestaan teemahaastatteluiden keskusteluissa. Yhdessä keskustelussa koettiin tärkeäksi, että jokaiseen riitaan kuitenkin puututaan ja ne selvitetään, jotta ne eivät kasva isommiksi tai kehity myöhemmin jopa kiusaamiseksi.

--- mut se just ehkä erottaa sen kiusaamisen riitelystä, että sen jälkee kun se on siinä sovittu ni --- Se on lapselle siinä. Se voi olla, että seuraavassa hetkessä leikitään yhdessä ihan sovussa ---

6.2 Kiusaamisen näyttäytyminen ja ilmeneminen

Analysoidun aineiston pohjalta voitiin todeta, että monet työntekijät kokivat heidän päiväkodissaan esiintyvän kiusaamista. Toisaalta taas osa työntekijöistä ei ollut havainnut kiusaamista päiväkodissaan. Näkemykset siitä, minkälaiset asiat luokitellaan kiusaamiseksi, vaihtelivat työntekijästä riippuen. Päiväkodeissa näyttäytyvästä ja ilmenevästä kiusaamisesta syntyikin paljon keskustelua ryhmähaastatteluissa.

Kuvio 2. Työntekijöiden näkemyksiä siitä, ilmeneekö heidän päiväkodissaan kiusaamista.

Kuvio 2 on tehty kyselylomakkeen pohjalta ja siitä ilmenee, että viidessä lomakkeessa kahdeksasta oli vastattu heidän päiväkodissaan ilmenevän kiusaamista. Kaikki esikouluryhmien työntekijät vastasivat heillä ilmenevän kiusaamista. Toisessa 3–5-vuotiaiden ryhmässä selvisi myös kiusaamista esiintyvän. Lisäksi toinen alle 3-vuotiaiden ryhmä koki heillä olevan kiusaamistilanteita. Kolmessa lomakkeessa vastattiin, ettei kiusaamista ilmene heidän päiväkodissaan. Näin kokivat alle kolmevuotiaiden, 3–5-vuotiaiden sekä viisivuotiaiden lapsiryhmien työntekijät. Ne lomakkeet, joissa oli kerrottu, että kiusaamista ei ilmene heidän päiväkodissaan, on huomioitu ainoastaan ne kohdat, joissa puhutaan kiusaamisen määritelmästä tai sen ennaltaehkäisystä.

Kyselylomakkeista selvisi, että se, miten usein kiusaamista ilmenee, vaihteli melko paljon. Lomakkeissa nousi esiin, että yhdessä lapsiryhmässä vakavia kiusaamistapauksia esiintyy noin muutaman kuukauden välein, yhdessä lievempiä tapauksia lähes päivittäin ja kahdessa tasaisesti noin viikoittain. Yhdessä lomakkeessa todettiin, että kiusaamistapauksia on havaittu muutamia kertoja kuluneen syksyn aikana.

Kyselylomakkeissa kysyttiin, mitä kautta kiusaamistapaukset tulevat työntekijöiden tietoisuuteen. Kaikissa lomakkeissa oli vastattu, että kiusaaminen huomataan havainnoimalla lapsiryhmän toimintaa. Yhdessä teema-haastattelussa kuitenkin todettiin se, ettei kaikkia tilanteita voi huomata, vaikka pyrkisikin huolellisesti tarkkailemaan lasten toimintaa. Kolmessa lomakkeessa viidestä mainittiin, että tieto kiusaamisesta tulee toisinaan lasten vanhemmilta. Yhdessä haastattelussa asiasta keskusteltaessa työntekijät totesivat, että mikäli lapsi kertoo vanhemmilleen kiusaamisesta, vanhemmat kyllä ilmoittavat mahdollisesta kiusaamisesta päiväkodille. Neljässä lomakkeessa kerrottiin, että lapset tulevat myös itse kertomaan työntekijöille kiusaamisesta, kun sellaista havaitsevat.

Kyllä me ainaki vanhempainillassa ja kaikissa keskusteluissa sitä painotetaan, et me ei kaikkea nähdä ja kuulla ja heti toivotaan, että meille tullaan kertomaan ja hyvin vanhemmat kyllä mun nähdäkseni tuo sen.

Kyselylomakkeissa kartoitettiin, millaisia ilmenemismuotoja kiusaamisella on päiväkodeissa. Vastauksista ilmeni, että lapsiryhmissä esiintyy sekä fyysistä että psyykkistä kiusaamista. Fyysisiin ilmenemismuotoihin lueteltiin lyöminen, nipistely, töniminen, tuuppiminen, tukistaminen ja pureminen. Henkistä kiusaamista oli mainittu ilmenevän nimittelynä, haukkumisenä, valehteluna, hännäämisestä sekä ärsyttämisenä ja jopa uhkailemisena. Uhkailemista avattiin vielä enemmän teema-haastattelussa ja sen yhteydessä ilmeni, että uhkaileminen oli ollut yksittäistapaus, jossa toinen lapsi ilmoitti tarkoituksella pelottavasti toiselle lapselle, joka selvästi pelkäsi tätä. Yhdessä teema-haastattelussa täsmennettiin nimittelyn ja haukkumisen monesti liittyvän toisen ulkoiseen olemukseen, esimerkiksi vaatetukseen tai silmälasihin. Nimittely voi olla myös sitä, että toisen nimestä keksitään ilkeitä ilmauksia.

--- nyt tänäänkin oli aamupalapöydässä esimerkiksi, että yks lapsi koko ajan toiselle siinä naljailee jostain ja sit se harmittaa sitä toista ja sitten toinen koko ajan kantelee ja sit toinen vaa oikein yltyis siitä jatkamaan sitä.

Lomakkeissa kerrottiin, että lapsiryhmissä näyttäytyvä kiusaaminen on jonnossa ohittamista, leikeissä määräämistä, lelujen viemistä toiselta ja niiden piilottelua. Lapset saattavat toisinaan tehdä jollekin lapselle sanallisesti selväksi, ettei hän kuulu joukkoon esimerkiksi korostamalla keskinäisiä salaisuuksiaan. Toisten lasten ulkopuolelle jättäminen leikeistä nousi myös esille lomakkeista yhtenä kiusaamisen ilmenemismuotona. Yhdessä teemahaastattelussa työntekijät kertoivat leikin ulkopuolelle jättämisen syynä voivan toisinaan olla se, ettei ulkopuolelle jätetty lapsi osaa oikealla tavalla liittyä leikkiin mukaan, jolloin hän yrittää mennä siihen väkisin tai sotkee muiden leikin. Joskus kyse on myös siitä, että leikkivät lapset eivät halua yhtä lasta leikkeihin mukaan vain hännätäksään tätä tai syynä voi olla myös aiemmat ristiriidat.

Yhdessä haastattelussa puhuttiin poikien ja tyttöjen kiusaamistapojen eroavaisuuksista. Poikien todettiin usein olevan taipuvaisempia fyysiseen kiusaamiseen, kun taas tyttöjen kuvailtiin kiusaavan kierommilla keinoilla. Tytöt saattavat esimerkiksi sulkea toisia pois leikeistä tai uhata jättää jonkun kutsumatta syntymäpäiville. Tyttöjen välisen kiusaamisen katsottiin siis olevan enemmän psyykkistä.

Yhdessä päiväkodissa ei koettu ilmenevän kiusaamista kummassakaan lapsiryhmässä. Tämän ajateltiin johtuvan suurelta osin siitä, että kyseessä on vuorohoitopäiväkoti. Lapset eivät tällöin muodosta pysyviä ja pitkäaikaisia ystävyys-suhteita, vaan he leikkivät niiden lasten kanssa, jotka sattuvat olemaan samaan aikaan paikalla. Saman päivän aikana lapsiryhmä muuttuu usein, kun yksi lapsi saattaa esimerkiksi olla paikalla vain hetken aamupäivästä ja toinen tulee vasta illalla vuorohoitoon. Tämä tarkoittaa sitä, että lapsen paras ystävä ei välttämättä ole joka päivä paikalla, mutta työntekijät kokivat, että lapset siitä huolimatta löytävät ystäviä, joiden kanssa leikkiä. Myös sen, että lapset tulevat vuorohoitoon eri puolilta kuntaa, ajateltiin vaikuttavan siihen, ettei kiusaamista ole ilmennyt päiväkodissa. Tästä syystä lapset eivät usein leiki toistensa kanssa päiväkodin ulkopuolella, eivätkä välttämättä solmi kiinteitä ystävyys-suhteita keskenään.

Koska päiväkotito on vuorohoito, on vaihtuvuus suurta, joten harva lapsi on päiväkodissa vauvasta esikouluikäiseksi asti. Lapset ovatkin tottuneet siihen, että uusia lapsia tulee päiväkotiin ripotellen pitkin vuotta. Näin ollen lapset ottavat uudetkin lapset avoimesti vastaan. Vaikka työntekijät näkivät, ettei kiusaamista pääse syntymään päiväkodin vuorohoitoisuuden vuoksi, he kokivat sillä olevan myös kääntöpuolensa. He kertoivat, että on toisaalta myös harmillista, etteivät lapset pääse muodostamaan kiinteämpiä ystävyys-suhteita lapsiryhmässä. Lisäksi se, että päiväkodissa lapset ovat jatkuvan tarkkailun alla ja heillä on aikuisen tuki koko ajan tiivistä läsnä, tekee päiväkotiajasta niin varjellun, ettei kiusaamista pääse syntymään niin helposti kuin koulumaailmassa.

Et ehkä meilläkin on semmonen erityispiirre tässä vuorohoitoryhmässä, kun meillä vaihtuu lapset päivittäin, elikkä ei oookkaan aina välttämättä se oma paras kaveri joka päivä paikalla, niin täällä lapset on tottunu siihen, et vähän niinku joka päivä katotaan tavallaan, että kenes kanssa tänää leikittäis

Haastatteluissa tuli paljon keskustelua siitä, mitkä lasten väliset konfliktit voidaan määritellä kiusaamiseksi ja mitkä ei. Jotkut työntekijät kokivat, etteivät lapset vielä päiväkodissa varsinaisesti kiusaa toisia, vaan kyse on enemmänkin oman reviirin turvaamisesta ja vallan hakemisesta suhteessa muihin lapsiin. Työntekijöiden mukaan heidän lapsiryhmässään esiintyviä konflikteja ei voida myöskään siksi määritellä kiusaamiseksi, koska ne eivät kohdistu toistuvasti samaan lapseen. Lapsen tavoitteena ei ole tahallisesti vahingoittaa ja satuttaa muita lapsia, vaan hän pyrkii ajamaan omaa etuaan. Päiväkotiikäiset lapset vasta harjoittelevat vuorovaikutustaitoja ja siksi riitatilanteita saattaa syntyä paljon.

Se lapsi ei luultavasti ajattele, että onpa toi tolle toiselle lapselle pahaa, kun tässä käyn purasemassa sitä. --- ku ajattellaan että meillä on paljon sellasia 4–5-vuotiaita poikia esimerkiksi ni siellä on paljon sellasta tuuppimista ja tönimistä. --- Ne on usein sellasia odottelutilanteita ja sellasia, missä lapsi joutuu tavallaan sitä omaa paikkaansa ja olemistaan ja just sitä suhdetta muihin, mut se on just enemmän sellasta tosi hetkellistä, eikä niinkään fyysistä kiusaamista.

Yhdessä haastattelussa keskusteltiin siitä, että se, esiintyykö kiusaamista päiväkodissa vai ei ja millaista se on, riippuu paljon sen hetkisen lapsiryhmän kokoonpanosta. Yhden lapsiryhmän työntekijä kertoi, että he eivät olleet havainneet ryhmässään kiusaamista ja hän uskoi sen johtuvan siitä, että heidän lapsiryhmänsä on pysynyt samana jo pitkään, joten ryhmän dynamiikkaa on ehditty hioa paljon vuosien kuluessa.

Tähän näkökulmaan yhtyen toinen työntekijä kertoi hänen esikouluryhmäänsä syntyneestä kiusaamistapauksesta. Ryhmä oli muodostettu toisilleen tuntemattomista lapsista, joten lasten ryhmäyttäminen oli vasta alussa. Jotkut lapset olivat joutuneet kiusaamisen kohteeksi taksikuljetuksen aikana päiväkotimatkoilla ja työntekijät saivat kuulla tästä myöhemmin lasten vanhemmilta. Tilanteeseen puututtiin ja se selvitettiin, minkä jälkeen tilanne rauhoittui, mutta työntekijä ei uskonut tilanteen välttämättä menevän ohi hetkessä, joten hän pyrki olemaan erityisen valppaana kyseisten lasten suhteen. Työntekijät kokivatkin, että hyvä yhteishenki lapsiryhmissä edesauttaa sitä, ettei kiusaamista välttämättä esiinny lasten välillä niin paljon.

Nyt meillä on hankala tilanne, kun meillä meidän ryhmästä viisi lasta kulkee taksilla ja me ei päästä sinne taksiin mukaan. Me ei nähdä mitä siellä tapahtuu ja ne on lähteny sieltä ne tilanteet ja ne on sitten taas jatkunu täälläkin ja hyvä, että

me saatiin vanhemmilta tää tietoon, et sit vasta osattiin puuttua.

Kaikki teemahaastatteluihin osallistuneet alle kolmevuotiaiden ryhmästä olevat työntekijät sekä 3–4-vuotiaiden ryhmästä oleva työntekijä, olivat samaa mieltä siitä, että niin pienet lapset eivät ymmärrä mitä kiusaaminen on ja näin ollen työntekijät eivät määrittele pientä kiusaa lasten välillä varsinaiseksi kiusaamiseksi. Yhdestä 1–3-vuotiaiden lapsiryhmän lomakkeesta korostui se, että vaikka kiusaamista koettiin ilmenevän pienten ryhmässä, se on tahatonta toimintaa. Monissa tapauksissa nähtiin kyseessä olevan pikemminkin se, että lapsi ei vielä hallitse omaa kehoaan tai hän pahaa tahtomatta vain kokeilee, mitä tapahtuu, kun toista esimerkiksi tönäisee. Kyseessä voi olla myös se, että lapsi haluaa hakea kontaktia toiseen lapseen, mutta ei vielä tiedä, miten se tulisi tehdä. Lapsi ei välttämättä vielä kykene kertomaan sanoin tuntemuksistaan, joten hän ilmaisee tunteensa fyysisin elein. Lisäksi pieni lapsi saattaa ottaa mallia jostain aikaisemmasta kiusaamistilanteesta ymmärtämättä tilanteen vakavuutta. Hän saattaa esimerkiksi nimitellä muita, koska on kuullut sen jostain aikaisemmin. Yksi työntekijä korosti sitä, että onkin tärkeää tarkastella kiusaamista aina suhteuttaen se lapsen ikään ja kehitystasoon.

Se on sitä opettelua monella tapaa, et jos ajattelee, et meillä on puremistakin niillä pienillä, mut --- mä koen sen pienillä et se niinku kontaktin haku siihen toiseen, mut sitä ei vaan tiedetä sitä keinoo vielä, et millä mä sen teen tai et mä tulisin täs joukossa huomatuksi, niin ton käsivarsi on siinä kohalla -
--

Kyselylomakkeissa selvitettiin sitä, minkälaisia ominaisuuksia työntekijät liittäisivät lapsiin, jotka ovat taipuvaisia kiusaamaan muita. Työntekijät mainitsivat tyypillisimmiksi ominaisuuksiksi epävarmuuden, heikon itsetunnon, empatiakyvyn puutteen sekä heikot sosiaaliset taidot. Lapset, joille ei ole asetettu rajoja tai ne eivät ole olleet selkeitä, saattavat helpommin ajautua kiusaamaan toisia. Yhdessä lomakkeessa ilmeni, että lapsen huomiotta jättäminen saattaa myöhemmin vaikuttaa siihen, että hänestä tulee kiusaaja. Toisessa lomakkeessa taas kuvailtiin mahdolliseksi kiusaajaksi sellaista lasta, joka on tottunut saamaan aikuisen jakamattoman huomion. Kiusaajaksi saattaa myös päätyä sellainen lapsi, jolle on kotona annettu malli siihen.

Teemahaastatteluissa tuli muutamia lisäyksiä siihen, millaisia ominaisuuksia kiusaajalla monissa tapauksissa on. Yhdessä haastattelussa työntekijät kertoivat kiusaajan usein olevan jollain tasolla aggressiivinen, hallitseva tai määrällävä, joka haluaa päättää, miten leikkiä leikitään. Lisäksi he ajattelivat kiusaajalla mahdollisesti olevan myös muut asiat huonosti, minkä vuoksi hän pyrkii nostamaan itsetuntoaan kiusaamalla muita. Yhdessä haastattelussa lisättiin kiusaajan ominaisuuksiin vielä se, että hän on monesti vahvempi osapuoli kiusattuun nähden joko fyysisesti tai henkisesti.

Meki keskusteltiin tästä, että jotenkin --- näkyy jo tollasella eskari-ikäsellä tämmönen armeijamentaliteetti, et sit kun ne

on itse joutunut jotain kokemaan niin sitten, kun pääsenkin alokasvaiheesta sinne seuraavaan, niin käytän sen sit hyväksi. Meillä lapsi, joka on sit lähtenyt vähän siellä määräämään ja pomottamaan, niin selvis sitten keskustelussa vanhempien kanssa, että hän on aikaisemmin ollut se, joka on joutunut siellä määräyksen kohteeksi ja menemään muiden perässä eikä oo ikinä päässy päättämään ja nyt hän pääsikin sitten sinne joukon johtajaksi, niin hän on sitä sitten --- hyväkseen käyttänyt.

Kyselylomakkeissa selvitettiin myös sitä, minkälaisia ominaisuuksia työntekijät liittäisivät lapsiin, jotka ovat joutuneet kiusaamisen kohteeksi. Ominaisuuksia lueteltiin olevan lapsen ujous, arkuus, kiltteys ja herkkyyys. Lisäksi hiljaisten, syrjäänvetäytyvien ja puolustuskyvyttömien lasten koettiin joutuvan helpommin kiusatuiksi. Lomakkeissa oli mainittu myös heikkojen vuorovaikutustaitojen, poikkeavan puhetavan tai ulkomuodon vaikuttavan siihen, että lapsi joutuu kiusatuksi. Myös ne, jotka tarvitsevat enemmän aikuisen apua ja tukea, ovat mahdollisia kiusattuja. Heitä voivat olla esimerkiksi ryhmän nuorimmat lapset. Muutamissa lomakkeissa oltiin sitä mieltä, että kuka tahansa voi joutua kiusatuksi riippumatta siitä, millainen hän on. Haastatteluissa ei juurikaan enää palattu käsittelemään tarkemmin kiusatun ominaisuuksia. Yhdessä haastattelussa työntekijät totesivat, että sekä kiusatuksi että kiusaajaksi ajautuvat usein samat lapset.

6.3 Kiusaamiseen puuttuminen

Aineiston pohjalta voitiin todeta, että päiväkotien kiusaamiseen puuttumisen keinot olivat melko yhteneväisiä. Kyselylomakkeista saatiin kattavasti tietoa siitä, miten työntekijät puuttuvat kiusaamiseen, jos he havaitsevat sellaista. Työntekijöiden täyttämien lomakkeiden vastauksista keskusteltiin vielä jonkin verran myös teemahaastatteluissa.

Yli puolessa kyselylomakkeista työntekijät kertoivat, että kun he näkevät kiusaamistilanteen, se pysäytetään ja siihen puututaan välittömästi. Kaikki vastaajista kokivat hyvin tärkeäksi sen, että kaikkien kiusaamistilanteessa mukana olleiden kanssa asiasta keskustellaan ja se selvitetään perusteellisesti. Yhdessä lomakkeessa nostettiin esille, että hyvä keino saada asiat selvitettyä kiusaamisen osapuolten kanssa on keskustella ensin heidän kanssaan erikseen ja vasta sitten yhdessä. Myöhemmin teemahaastatteluisa työntekijä täsmensi vielä, että tällä tavoin tilanteesta saa itsekin paremman käsityksen, koska lapset saattavat kertoa avoimemmin tapahtuneesta kiusaamisesta.

Monesti ite on huomannu, et ensin kannattaa keskustella sen kiusatun ja kiusaajan kanssa erikseen ennen ku keskustelee heidän kans yhdessä, koska jos ottaa heti sen keskustelun yhteen niin ainakaan se kiusattu ei yleensä sitte välttämättä siinä tilanteessa kerro, mitä todella on tapahtunu. Saa itelle sellasen selkeemmän kuvan ensin ku juttelee molempien kanssa, et sit pystyy vähän tulkitsemaan siinä, koska monesti

saattaa olla niin, et se, joka on kokenu tulleen kiusatuksi ei välttämättä halua ees keskustella siitä ollenkaan ---

Muutamissa lomakkeissa korostettiin, että keskusteltaessa sekä kiusaajan että kiusatun kanssa, tulee työntekijän toimia empaattisella otteella molempia kuunnellen ja kunnioittaen. Kolmessa lomakkeessa todettiin, että keskusteltaessa lasten kanssa tilanteesta, heille on hyvä selittää, kuinka tilanteessa olisi voinut toimia toisin ja etsiä yhdessä parempia toimintamalleja. Lisäksi muutamissa lomakkeissa oli mainittu, että molempien osapuolten vanhempien kanssa keskustellaan tapahtuneesta.

Yhdessä teemahaastattelussa työntekijät kertoivat konkreettisen esimerkin siitä, kuinka he olivat puuttuneet yhden lapsen kiusaamistapaukseen. Kyseessä oleva lapsi kiusasi ja härnäsi muita lapsia lähes päivittäin, jolloin tilanteeseen puututtiin asettamalla hänelle tiukat rajat. Lapsi laitettiin toisinaan jäähyenkille, kun kiusaamistilanteita ilmaantui samalla osoittaen, että häneen ollaan pettyneitä. Jäähyenkkiä ei kuitenkaan käytetty kaikissa tilanteissa, koska työntekijät tiesivät, että lapsi nauttii paljon muiden seurassa olemisesta, joten hänen eristämisenä olisi ollut heistä tarpeettoman julmaa. Työntekijät korostivat sitä, että on hyvin tärkeää, että lapselle osoitetaan positiivisia tunteita aina silloin, kun hän toimii hyväksyttävällä tavalla. Tällöin lapsi tiesi, että hänestä pidettiin, vaikka hänellä oli toisinaan vaikeampia hetkiä.

--- sit on hirveen tärkeä se, et silloin, kun on hyviä hetkiä, et sille lapselle osotetaan sit niit positiivisia tunteita, et se oikeesti niin ku tuntee olevansa siltikin tykätty ja musta tuntuu, et tällä hetkellä jollain tapaa se on menny eteenpäin, et se lapsi vaikkakin sitä kiusaamista edelleen on, mut et tavallaan tommonen lapsi hirveen helposti leimautuu sit siks pahaks pojaks tai tytöks ja kiusaajaks, joka saattaa sitte jatkuu eskarissa ja koulussa ja et siinä mielessä se myös sit se toinen puoli se positiivisen huomion antaminen on tosi tärkeä. ---

Työntekijät kertoivat, että heillä on suunnitelmissa kokeilla lapsen kanssa uutta toimintatapaa, jossa hänen kanssaan tehdään yhteinen sopimus siitä, miten lapsen tulee käyttäytyä kussakin tilanteessa. Sopimuksessa sovitaan toimintatavat siitä, miten lapsen tulee edetä, jos kiusaamista ilmenee. Sopimuksen allekirjoittavat sekä lapsi että työntekijä, jolloin molemmat sitoutuvat sen noudattamiseen. Kiusaamistilanteen syntyessä, työntekijät muistuttavat lasta yhteisestä sopimuksesta ja pyytävät häntä toimimaan sen mukaisesti. Sopimuksella pyritään siihen, että lapsi ottaisi itse vastuun omasta käytöksestään. Työntekijät kokivat, että kiusaamiseen puuttuminen oli edistänyt lapsen tilannetta ja vähentänyt kiusaamista. Työntekijöiden mielestä tällaisiin tilanteisiin puuttuminen on erittäin haasteellista.

Yhdessä teemahaastattelussa keskusteltiin siitä, miten sellaisiin tilanteisiin tulisi puuttua, joissa lapsi käyttäytyy aggressiivisesti muita lapsia kohtaan. Työntekijät korostivat sen tärkeyttä, että tilanteisiin puututaan heti, ennen kuin tapahtuu mitään vakavampaa. Esimerkiksi tilanteessa, jossa lapsi toimii aggressiivisesti ja on aikeissa lyödä tai tönäistä toista, lasta kehote-

taan laittamaan kädet taskuunsa. Tällä tavoitellaan sitä, että lapsi rauhoittuisi ja oppisi ennakoimaan ja tätä kautta ehkäisemään omaa aggressiivista käyttäytymistään. Työntekijät kertoivat, että tämä toimintatapa on heillä vasta harjoittelun asteella, joten sen tuloksellisuudesta ei vielä osattu kertoa. Mikäli lapsi ei kuitenkaan toimi niin, että laittaisi kädet taskuunsa, työntekijät pyrkivät estämään tilanteen tартtumalla lasta kädestä ennen kuin hän ehtii lyödä toista lasta. Jos lapsi kuitenkin ennättää lyömään toista lasta, tilanne selvitetään ja lapsi, joka on käyttäytynyt aggressiivisesti, yritetään saada asettumaan toisen asemaan, jotta hän ymmärtäisi, miltä toisesta tuntuu, kun häntä lyödään.

No nythän meil --- on kokeilussa se, että tämä lapsi, jolla ne nyrkit lähtee heilumaan niin sillä hetkellä, kun ne lähtee heilumaan niin tavallaan --- se lapsi ei oo ihan ymmärtäny itekää, mitä se tarkoittaa, mut et ois jotain muuta tekemistä sillä hetkellä, et: ”Nyt muista, et laita ne kädet nyt taskuun.”, et se ite tavallaan oppis tajuumaan sen, et nyt mua auttaa se, että mä en lyö vaan mä laitan nää kädet taskuun ja ei tuu harmeja kenelläkkään, mut se nyt on vasta harjoittelun asteella.

Niin ja kyllähän siin yritetään saada se lyöjä ymmärtämään sen, et miltä siitä toisesta tuntuu, että kun sattuu --- et vähän mieltis sitä, että miltä siitä on tuntunu, kun olen lyönyt tai tönässyt ---

Lomakkeissa selvitettiin sitä, minkälaisia seuraamuksia työntekijöiden toimesta kiusaajalle aiheutuu toisten kiusaamisesta. Kaikissa lomakkeissa kerrottiin, että kiusaajan tulee pyytää anteeksi lapselta, jota hän on kiusannut. Yhdessä lomakkeessa kerrottiin, että lapselle annetaan tarvittaessa sanktio ja toisessa lomakkeessa sanktion oli tarkennettu olevan mahdollisesti jäähypenkki. Kahdessa lomakkeessa mainittiin, että kiusaamisen seurauksena lapselle ilmoitetaan hänen olevan jatkuvan tarkkailun alaisena. Muutamissa lomakkeissa ilmeni, että työntekijät pyrkivät saamaan kiusaajan ymmärtämään, miltä kiusatusta lapsesta mahdollisesti tuntuu. Lisäksi kiusaajan vanhempien kanssa puhuminen oli nostettu esille kahdessa lomakkeessa.

Lomakkeissa selvitettiin myös sitä, miten kiusatun lapsen kanssa toimitaan kiusaamistilanteen jälkeen. Kahdessa lomakkeessa kysymys oli käsitetty eri näkökulmasta, kuin mitä oli tarkoitettu, joten kyseisiä vastauksia ei ole otettu huomioon tuloksissa. Muissa lomakkeissa oli kerrottu, että kiusatun vanhempien kanssa keskustellaan asiasta, lasta lohdutetaan, hänelle annetaan tilaa puhua omista tunteistaan ja ne myös otetaan vakavasti. Lisäksi lomakkeissa kysyttiin sitä, miten kiusaamistilanteet käsitellään työyhteisön keskuudessa. Kaikissa lomakkeissa oli vastattu, että kiusaamistilanteista keskustellaan yhdessä työntekijöiden kesken. Kolmessa lomakkeessa vastausta täydennettiin vielä sillä, että keskustelussa sovitaan yhteisistä toimintatavoista, joilla kiusaamiseen puututaan.

6.4 Kiusaamisen ennaltaehkäisy

Hankitun aineiston pohjalta saatiin paljon tietoa päiväkotien tavoista ennaltaehkäistä kiusaamista. Kyselylomakkeista nousi esille paljon erilaisia keinoja kiusaamisen ennaltaehkäisyyn. Näitä avattiin ja täsmennettiin vielä teemahaastatteluissa.

Kyselylomakkeista ilmeni, että lasten kuulemisen ja tasapuolisen huomioidamisen koettiin ennaltaehkäisevän kiusaamista. Lapsia tarkasti havainnoimalla pystytään ehkäisemään kiusaamista jo ennalta. Työntekijät ajattelivat, että on tärkeää luoda lapsiryhmään hyvä ilmapiiri ja ryhmähenki, jotta kiusaamista ei pääsisi niin herkästi syntymään. Jotkut työntekijät ennaltaehkäisevät kiusaamista jakamalla lapsiryhmän pienryhmiin ja muodostamalla usein ohjatuissa tuokioissa itse lapsiparit ja -ryhmät, joissa toimitaan. Lasten pareja vaihdellaan myös usein.

Yhdessä kyselylomakkeessa kerrottiin, että ryhmässä pyritään kannustamaan lapsia siihen, että kaikki otettaisiin leikkeihin mukaan. Toisessa lomakkeessa mainittiin, että lapselle mieleisen tekemisen mahdollistaminen vaikuttaa siihen, että lapsi ei välttämättä ajaudu kiusaamaan toisia. Jotkut työntekijät kokivat tärkeäksi sen, että jo riidat selvitetään perusteellisesti, etteivät ne jatkossa muutu kiusaamiseksi. Asiaa tarkennettiin vielä yhdessä teemahaastattelussa, jossa kerrottiin, että riitoja selvitetessä tapahtuneesta tiedotetaan myös lasten vanhempia.

Ainaki tosta, et miten kaikki otetaan leikkiin mukaan, niin pyritään ehkä enemmän sanomaan vaikka, että: ”No katso-kaa vaikka yhdessä sitä kirjaa”, jos tulee kirjasta riita tai että: ”Ottakaa vaan mukaan leikkiin” sillai, että kannustetaan ja opetetaan siihen, että yhdessä voi tehdä asioita ja kaikki voi ottaa mukaan ---

Monessa lomakkeessa korostui se, kuinka lasten kanssa eettisistä asioista keskusteleminen opettaa heitä tasavertaiseen ja suvaitsevaiseen elämään, mikä taas puolestaan edesauttaa sitä, että lapset arvostavat ja kunnioittavat ihmisiä ja kohtelevat heitä myös sen mukaisesti. Yhdessä teemahaastattelussa korostettiin lasten kanssa keskustelemisen tärkeyttä. Yksi työntekijöistä toi kuitenkin esille sen, että pelkkä keskusteleminen ei yksinään kaikissa tapauksissa aina riitä, sillä usein lapset kyllä tietävät, että toisten kiusaamisen on väärin ja tekevät sitä silti.

Se on kyllä se keskustelu ja keskustelu. --- et se on semmoinen, et jo ennaltaehkäisevänä, et mitä tehdä. --- jutellaan siitä, millasta on olla kiva kaveri ---

--- sitähan me tehdään koko ajan ja niin ku eskarissa --- ja yleensä nää lapset, jotka kiusaa on eniten aktiivisimpina mukana ja tietää hyvin ne vastaukset, et kuinka pitäisi toimia ja kuinka tulisi tehdä. Ettei se oo ainoastaan se, että käsitellään ja tehdään roolileikkejä, et ei se yksistään vaan auta valitettavasti.

Kiusaamista ennaltaehkäistään lasten empatiataitojen kehittämisellä, min-kä lapset oppivat muun muassa tarkkailemalla sitä, miten aikuinen käyttäytyy muita kohtaan. Aikuisella tulisikin olla vahva empaattinen ote työkennellessään lasten kanssa. Asioita, joiden koettiin ennaltaehkäisevän kiusaamista, olivat käytöstopojen opettaminen lapsille sekä positiivisen palautteen antaminen silloin, kun opittuja käytöstopoja noudatetaan. Lisäksi moni vastaajista koki yhteisten pelisääntöjen ja niistä kiinni pitämisen sekä strukturoidun päiväjärjestyksen ennaltaehkäisevän kiusaamistilanteiden syntymistä. Yhdessä lomakkeessa oli mainittu, että työntekijöille on tarjottu koulutusta ja materiaalia liittyen aiheeseen, mikä antaa työntekijöille työkaluja ennaltaehkäistä kiusaamista entistä paremmin. Yhdessä teemahaastattelussa heräsi ajatus siitä, että voisi olla myös hyvä, jos päiväkodilla olisi yhteneväisiä kiusaamisen ennaltaehkäisyn keinoja.

--- vaikka se, et jollain lapsella on silmälasit. Se on aika konkreettinen, mut se on semmonen mitä lapset, et mitä ollaan ruokapöydässä puhuttu, että miksi tuolla tytöllä on silmälasit ja miksi siellä on esimerkiksi laastari, että saadaan karsastus pois. Ni just se, että miten ne asiat esitetään. Esitetäänkö ne asiat niin, että --- sanotaanko se niin, että siellä on laastari siellä silmässä siksi, että siitä toisesta silmästä tulee vielä voimakkaampi ja vahvempi --- Ja se, että niistä voidaan puhua, koska jos aatellaan, että siellä nyt oikeesti lapset miettii, että miks tolla on toi nii, jos siinä oltais vaan: ”No älkää nyt. Ei nyt puhuta siitä” ja jotenkin se, että niitä asioita käsitellään ja niistä puhutaan ---

Joissain kyselylomakkeissa oli listattu konkreettisia menetelmiä ennaltaehkäistä kiusaamista lasten keskuudessa. Näitä olivat Millainen lähimmäinen olen? -keskustelut, Kynttiläpiiri, Askeleittain-materiaali ja vuorovaiikutustaitoja harjoittava leikkikerho. Yhdessä lomakkeessa mainittiin, että heidän lapsiryhmässään on toteutettu synttärikehujia, joissa lasten tulee pohtia ja kertoa hyviä puolia kaveristaan. Kiusaamista ennaltaehkäistään myös lukemalla aihetta käsitteleviä satuja ja tarinoita, joista myöhemmin keskustellaan yhdessä lasten kanssa.

Kynttiläpiiriksi kutsuttua menetelmää käytettiin yhdessä päiväkodissa ja sitä käsiteltiin vielä myöhemmin teemahaastattelussa. Kynttiläpiirissä koko ryhmä kokoontuu istumaan kynttilän palaessa ja tarkoituksena on keskustella lasten kanssa yhdessä eettisistä kysymyksistä. Keskusteltaessa voidaan pohtia esimerkiksi sitä, millainen on hyvä kaveri ja miten tulla toimeen muiden kanssa. Pohjana keskustelulle voidaan käyttää esimerkiksi satukirjaa. Tavoitteena on, että lapset hiljentyvät pohtimaan ja keskustelemaan työntekijän esille nostamasta temasta. Työntekijät kokivat Kynttiläpiirin hyvin tehokkaaksi, sillä sen kautta syntyy paljon keskustelua lasten kanssa tärkeistä aiheista. Keskusteluista on huomattu, että pienikin lapsi kykenee rauhoittumaan ja keskustelemaan myös vaikeammista asioista.

--- must tuntuuki, et näis kynttiläpiireissä on se empatian kasvattaminen, mikä on musta parasta ennaltaehkäisyä kiusaamiseen, et miltä toisesta tuntuu.

Osalla ryhmistä kahdessa eri päiväkodissa oli käytössään Askeleittain-materiaali, jonka koettiin olevan apuna kiusaamisen ennaltaehkäisytyössä. Materiaali koostuu useista erilaisista kasvokuvista, joissa kaikissa on oma ilmeensä ja tunnetilansa. Materiaalin avulla lasten kanssa pohditaan kuinka erilaiset tunteet ja eleet näkyvät fyysisesti kasvoissa ja kehossa. Materiaalia käytettäessä seuraavilla kerroilla siirrytään aina askeleen vaikeampiin tunnetiloihin. Pyrkimyksenä on, että lapset oppisivat tulkitsemaan ja ymmärtämään ystävänsä ilmeistä ja eleistä, miltä hänestä saattaa tuntua ja mikä hänen olotilansa on. Yksi työntekijöistä kertoi uskovansa, että Askeleittain-materiaali kehittää lasten empatiakykyä. Työntekijät kokivat Askeleittain-materiaalin tehokkaaksi tavaksi ennaltaehkäistä kiusaamista.

Ainaki tää Askeleittain -laatikko --- viime syksynä otin sen käyttöön, ku sen sain, ni siis sillä on ihan mielettömiä vaikutuksia, koska nytkin vielä tänä syksynä yks poika sano toiselle, että: ”Sulla on hartiats näin. Sä oot varmaan kauheen vihainen”. Ja mä aattelin, et se vieläkin elää niillä, jotka on siinä ollu ---

Yksi työntekijä kertoi teemahaastattelussa pitävänsä vuorovaikutustaitoja harjoittavaa leikkikerhoa viikoittain puoli tuntia kerrallaan. Kerhoon osallistuu aina sama 6–12 hengen lapsiryhmä ja se kokoontuu yhteensä noin kymmenen kertaa. Kerhossa toteutetaan hoivaavia vuorovaikutusleikkejä. Kerhossa lapsia ei kielletä ja he leikkivät yhdessä ilman rooleja pitäen toisistaan huolta. Leikeissä hoivataan toisia eri tavoin ja niissä saatetaan toisinaan herkutella. Kerhossa pyritään siihen, että ryhmässä olisi hyvä yhteishenki ja kaikki tuntisivat olonsa mukavaksi. Työntekijä kokikin, että koska kerhoryhmä on melko pieni, lapset pystyvät helpommin olemaan omana itsenään leikeissä. Kerhotuokioita oli toteutettu vasta muutaman kerran, joten työntekijä ei vielä osannut kuvailla sen vaikutuksia lasten vuorovaikutustaitojen kehittymiseen.

--- se on tämmönen hoivaava vuorovaikutusleikkikerho --- siellä on sellasia hoivaleikkejä, hoidetaan pipejä ja rasvataan käsiä ja tehdään jotain jalkahoitoo ja vähän herkutellaan ja leikitään niinku omana itsenä --- Et se on kyllä ollu ihan kiiva. ---

Kyselylomakkeissa kysyttiin sitä, onko kiusaaminen päiväkodin varhaiskasvatussuunnitelmassa. Kolmessa lomakkeessa oli vastattu myöntävästi, yhdessä kieltävästi ja loput eivät olleet vastanneet mitään. Myöntävästi vastanneet olivat kahdesta eri päiväkodista. Toisessa päiväkodissa kiusaaminen oli erikseen mainittu lapsiryhmän varhaiskasvatussuunnitelmassa. Toisessa taas mainittiin sen olevan muiden sisältökokonaisuuksien sisällä. Yhdessä haastattelussa kävi ilmi, että työntekijät kokisivat hyväksi sen, että kiusaaminen olisi kirjattu varhaiskasvatussuunnitelmaan omaksi kokonaisuudekseen. Tätä perusteltiin sillä, että vaikka kaikissa ryhmissä

kiusaamista ei ilmenekään, tilanne voi muuttua täysin lapsiryhmien muok-
kaantuessa tai vaihtuessa.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET

Johtopäätökset on kirjoitettu tulosten pohjalta siten, että niitä on peilattu
opinnäytetyön teoriaosuuteen. Johtopäätökset ovat syntyneet teorian ja tu-
lostien vuoropuhelusta, jolloin ne täydentävät toisiaan luoden yhteisen ko-
konaisuuden. Tuloksia on lähestytty etsimällä niistä keskeisimmät asiat,
joista johtopäätöksiä voidaan tehdä.

Tuloksia tarkastelemalla voidaan huomata, että työntekijöiden määritelmät
kiusaamisesta yleisellä tasolla puhuttaessa olivat melko yhteneväiset. Mo-
net olivat määritelleet kiusaamisen hyvin samansuuntaisesti kuin Salmi-
valli (1998, 30–31) sen määrittelee. Hän näkee kiusaamisen olevan sellais-
ta toimintaa, jonka tarkoituksena on vahingoittaa toista, se on toistuvaa ja
kohdistuu aina samaan yksilöön. Jotkut työntekijät erottelivat myös riitati-
lanteet kiusaamisesta samoin perustein kuin Salmivalli, joka kokee riite-
lyssä olevan aina kaksi tasaväkistä henkilöä. Kiusaamistilanteessa taas
kiusattu on hyökkääjän suhteen puolustuskyvytön, jolloin voimasuhteet
ovat epätasapainossa.

Tulosten pohjalta voidaan päätellä, että kiusaamisen määrittelemine on
kuitenkin haastavaa, koska raja kiusaamisen ja hännäämisen välillä on hy-
vin häilyvä. Kiusaamisen määrittelyn haasteellisuus saattaa vaikuttaa sii-
hen, että lasten välillä tapahtuvaa kiusaamista ei havaita niin helposti. Li-
säksi kiusaamisen määrittelemistä vaikeuttaa se, että määrittelijän on poh-
dittava myös sitä, mistä näkökulmasta kiusaamista tarkastellaan. Lapsi
saattaa kokea kiusaamiseksi hyvin erilaiset asiat kuin aikuinen. Laine
(2005, 216) korostaakin sitä, että aikuisen havainnointia tärkeämpää on se,
että jos lapsi kokee tullessa kiusatuksi, tieto otetaan vakavasti ja asia sel-
vitetään.

Suurimmassa osassa lapsiryhmistä kerrottiin ilmenevän kiusaamista. Kiu-
saamista voidaan siis nähdä esiintyvän myös osassa tutkimuksen kohteena
olevissa päiväkodeissa. Tulos mukailee Kirveen ja Stoor-Grennerin (2010,
42–43) tutkimusta, jossa kiusaamista ja siihen johtavaa toimintaa todettiin
ilmenevän päiväkotikäisten lasten keskuudessa.

Kaikki esikouluryhmien työntekijät kokivat, että heidän lapsiryhmässään
on kiusaamista. Myös muutamissa alle kuusivuotiaiden lasten ryhmissä
ilmeni kiusaamista. Alle kolmevuotiaiden lasten ryhmissä ei koettu esiin-
tyvän varsinaista kiusaamista, vaan konfliktitilanteissa ajateltiin pikem-
minkin olevan kyse lapsen ymmärtämättömyydestä tai siitä, että lapsi ei
vielä hallitse liikkeitään. Keltikangas-Järvinen (2010, 68) toteaa myös, että
alle kolmevuotiaan lapsen rajoittunut motoriikka saatetaan tulkita virheel-
lisesti aggressiiviseksi käytökseksi muita kohtaan, vaikka se ei sitä ole.
Aineistosta saadut tulokset osoittavat, että etenkin esikouluikäiset lapset
ovat kykeneviä kiusaamaan muita lapsia, mutta myös tätä nuoremmat pys-
tyvät siihen. Tulosten pohjalta näyttää siltä, että alle kolmevuotiaat eivät
välttämättä vielä tietoisesti ja tahallisesti kiusaa toisia lapsia.

Tulosten pohjalta nähdään, että kiusaaminen tyypillisesti havaitaan työntekijöiden toimesta lapsiryhmää tarkkailemalla. Tästä voidaan päätellä tärkeäksi sen, että työntekijät havainnoisivat aktiivisesti lasten leikkejä ja muuta toimintaa, jotta kiusaamistilanteet pystyttäisiin huomaamaan mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Tuloksista ilmenee, että monet kiusaamistilanteet tulevat ilmi siten, että lapset itse kertovat niistä. Lasten kanssa onkin syytä keskustella siitä, mitä kiusaaminen on, jotta he voivat tulla kertomaan aikuiselle, jos sitä tapahtuu.

Laine (2005, 217) jakaa kiusaamisen fyysiseen ja psykologiseen kiusaamiseen. Molemmat kiusaamisen tavat ovat uhrille rankkoja ja epämiellyttäviä kokemuksia. Tuloksista selviää, että näitä molempia kiusaamisen ilmenemismuotoja esiintyy päiväkodeissa. Fyysinen kiusaaminen näyttäytyy esimerkiksi lyömisenä ja tönimisenä, kun taas psykologinen kiusaaminen on esimerkiksi toisten haukkumista ja ärsyttämistä. Tuloksista tuli ilmi, että kiusaamisen koetaan myös toisinaan olevan näkymätöntä. Tämän voidaan ajatella mukailevan Laineen näkemystä siitä, että ulkopuolisen silmin psykologinen kiusaaminen voi olla hankalaa huomata.

Kiusaaminen oli ilmennyt päiväkodeissa myös esimerkiksi leikeissä määräilemisenä, leikeistä ulkopuoliseksi jättämisenä sekä toisten lelujen vie-misenä. Tuloksista nousi esiin, että lapsen leikeistä eristäminen saattaa olla seurausta lapsen heikoista leikkiin liittymistaidoista. Se, että lapsi ei osaa hyväksyttävällä tavalla liittyä toisten lasten leikkiin mukaan, voidaan ajatella johtuvan lapsen sosiaalisten taitojen puutteesta. Salmivalli (1998, 19) kuvailee sosiaalisia taitoja opituiksi ominaisuuksiksi, joiden avulla yksilö kykenee myönteiseen vuorovaikutukseen empaattisuuden, yhteistyökyyvyn sekä kommunikointitaitojensa ansiosta.

Keltikangas-Järvisen (2010, 18) mukaan lapsi oppii sosiaalisia taitoja kokemusten ja kasvatuksen kautta, joten niiden opettaminen lapselle on kasvattajan tehtävä. Pienen lapsen ei voidakaan olettaa olevan välttämättä taitava osallistumaan toisten lasten leikkeihin, vaan taito vaatii harjoitusta. Työntekijät kertoivat leikeistä eristämisen syynä myös olevan toisinaan lasten aikaisemmat ristiriidat, jolloin lapset eristämällä yhtä lasta pyrkivät tahallaan ärsyttämään tätä. Keltikangas-Järvinen (2010, 46) toteaa vertaisryhmästä eristämisen olevan varhain alkava kiusaamisen muoto, johon on tärkeää puuttua ajoissa.

Tuloksista voidaan päätellä, että pojat ovat taipuvaisempia fyysiseen kiusaamiseen ja tytöt taas enemmän psyykkiseen eli psykologiseen kiusaamiseen. Poikien ja tyttöjen kiusaamistavoissa on siis nähtävissä eroavaisuuksia. Tulos on samansuuntainen Salmivallin ym. (2000) näkemysten kanssa, joita Laine (2005, 219) kuvaa. He toteavat, että tappeleminen tai vastaava aggressiivinen kiusaaminen sekä määräileminen on pojille tyypillinen tapa kiusata muita. Tytöt puolestaan harjoittavat verbaalista ja epäsuoraa psykologista kiusaamista, johon kuuluu muun muassa juoruilua, pilkkaamista ja eristämistä muusta ryhmästä. He kertovat jo pienten lasten keskuudessa kiusaamista esiintyvän edellä mainituin tavoin.

Tuloksia tarkastelemalla huomataan, että työntekijät ajattelivat eri tavoin siitä, mitkä tilanteet voidaan luokitella kiusaamiseksi. Työntekijöiden näkemykset heidän ryhmissään näyttäytyvästä kiusaamisesta vaihtelivat sen mukaan, mitkä asiat voidaan ajatella olevan kiusaamista ja mitkä riitelyä ja hännäämistä. Jotkut kokivat monien tilanteiden olevan satunnaisia ja kyseessä olevan kiusaamisen sijasta pikemminkin tilanne, jossa lapsi turvaa omaa reviiriään ja hakee valtaa suhteessa muihin lapsiin. Lapsen tavoitteena ei tällöin ole toisen tahallinen vahingoittaminen, joten sen ei ajatella olevan kiusaamista.

Kaikissa päiväkotien lapsiryhmissä ei esiintynyt kiusaamista. Kaikki työntekijät ajattelivat tämän johtuvan sen hetkisen lapsiryhmän rakenteesta. Kuitenkin se, millä tavoin asiaa perusteltiin, erosivat toisistaan. Toiset kertoivat sen olevan kiusaamisen kannalta tarkasteltuna hyvä asia, että lapsiryhmä on jatkuvan muutoksen alla, sillä uusia lapsia tulee ryhmään usein ja vuorohoitoisuuden vuoksi lapsiryhmä muuttuu myös päivän aikana moneneen kertaan. Lapset ottavat uudet tulokkaat avoimesti vastaan ja lapset, jotka ovat samanaikaisesti hoidossa leikkivät keskenään. Toiset työntekijät taas katsoivat kiusaamisen puuttumisen johtuvan todennäköisesti siitä, että heidän ryhmänsä on pysynyt jo pitkään muuttumattomana, jolloin heidän ryhmädynamiikkaansa on voitu hioa jo pitkään. Tuloksista huomataan, että lapsiryhmän rakenteen vaikutusta kiusaamisilmiöön voidaan tarkastella hyvin eriävistäkin näkökulmista.

Tuloksista voidaan nähdä, että kiusattuun ja kiusajaan voidaan toisinaan yhdistää joitain tiettyjä ominaisuuksia. Kiusaamisen kohteeksi koettiin joutuvan tyypillisesti ne lapset, joita on helppo alistaa niin fyysisesti kuin henkisesti. Lisäksi ulkoisen olemuksen ajateltiin vaikuttavan siihen, kuka joutuu kiusatuksi. Salmivalli (2003, 30) kokee myös, että lapsen temperamentti ja ulkoinen olemus lisäävät riskiä, että hänestä lopulta tulee kiusattu. Salmivalli korostaa, että arkuus, epävarmuus ja huono itsetunto lisäävät kiusatuksi joutumisen todennäköisyyttä kaikkein selkeimmin. Tuloksista ilmenee, että kaikki eivät kuitenkaan liittäisi kiusattuihin mitään tiettyjä piirteitä, vaan heidän mielestään kiusaamisen kohteeksi voi joutua kuka tahansa.

Työntekijät luettelivat kiusajaan ominaisuuksiksi useita erilaisia asioita. Monien mainittujen asioiden voidaan ajatella olevan puutteita kiusaamiseen taipuvaisen lapsen henkisessä kehityksessä. Näitä olivat esimerkiksi kiusajaan heikko itsetunto ja puutteelliset sosiaaliset taidot. Salmivalli (2003, 30–31) taas kokee, että kiusaamisessa ei usein ole kyse kiusajaan huonosta itsetunnosta vaan pikemminkin hänen tarpeestaan tuoda itseään ryhmässä esille ja hallita käytöksellään muita. Työntekijät ajattelivat lisäksi kasvatuksen mahdollisesti vaikuttavan siihen, että lapsi lopulta päätyy kiusaamaan muita. Puutteet kasvatuskäytännöissä vaikuttavat myös Salmivallin mukaan lapsen kiusaajaksi ajautumiseen. Hän tähdentää kuitenkin, että kiusajaan ja kiusatun ominaisuuksia ei pidä kuitenkaan liiallisesti yleistää, sillä he eivät välttämättä aina omaa näitä tyypillisiksi luokiteltuja ominaisuuksia.

Tuloksia tarkasteltaessa voidaan huomata, että päiväkotien kiusaamiseen puuttumisen keinot ovat melko yhteneväisiä. Kaikki työntekijät korostivat keskustelun tärkeyttä sekä kiusaajan että kiusatun kanssa. Työntekijät opastavat lapsia löytämään uusia rakentavampia keinoja toimia vastaavallisissa tilanteissa. Asiasta keskustellaan mahdollisesti myös lasten vanhempien kanssa. Keskustelemisella pyritään siihen, että asia tulee heti selvitettyä ja kiusaaminen ei pääse kasvamaan isommaksi ilmiöksi. Hamarus (2008, 125–126) uskoo myös keskustelun olevan tärkeää, jotta kiusaaja saataisiin ymmärtämään, että hän on tehnyt väärin kiusatessaan toista lasta.

Tuloksista ilmenee esimerkkikuvauksia päiväkodeissa tapahtuneista kiusaamistilanteista, joihin on puututtu. Yhdessä tapauksessa tilanteeseen oli puututtu jäähypenkkiä hyödyntäen ja allekirjoittamalla lapsen kanssa sopimus siitä, miten hänen kanssa tulee jatkossa käyttäytyä. Tapauksessa, jossa lapsi oli toistuvasti käyttäytynyt aggressiivisesti, työntekijät olivat luoneet tietynlaisen toimintatavan. Aina, kun lapsi oli oikeissa esimerkiksi lyödä toista lasta, häntä kehoitettiin laittamaan kädet taskuihinsa. Tällä pyrittiin siihen, että lapsi oppisi tunnistamaan omat tunteuksensa ja hillitsemään niitä. Cacciatore (2008, 70) kirjoittaa teoksessaan samasta aiheesta. Hän kuvailee sitä, kuinka lapsen aggressiivisuus on mahdollista muuttaa rakentavammaksi tavaksi toimia puuttumalla siihen riittävän ajoissa. Lapselle on osoitettava, että on normaalia olla toisinaan vihainen, mutta suuttuneena voi toimia myös muilla tavoin kuin väkivaltaisesti.

Työntekijät kertoivat seuraamuksista, joita kiusatulle ja kiusaajalle aiheutuu, kun kiusaamista selvitetään. Kiusaajan tulee pyytää kiusaamaltaan lapselta anteeksi ja hänelle annetaan mahdollisesti käytöksestään joku sanktio. Kiusatulle taas annetaan tilaa puhua omista tunteistaan ja häntä lohdutetaan. Tuloksista selvisi, että kiusaamistapaukset käsitellään päiväkodeissa aina myös keskustelemalla työyhteisön kesken ja mahdollisesti pohtimalla sitä, miten jatkossa tilanteessa osana olleiden lasten kanssa toimitaan.

Työntekijöiden mainitsemat kiusaamisen ennaltaehkäisyn tavat ovat hyvin moninaisia. Tärkeää kiusaamisen ennaltaehkäisyn kannalta koettiin olevan se, että jo riidat selvitetään perusteellisesti, jotta ne eivät kehity kiusaamiseksi. Myös eettisten kysymysten pohtiminen yhdessä lasten kanssa kasvattaa heitä suvaitsemaan erilaisuutta ja hyväksymään muut ihmiset sellaisena kuin he ovat. Lapsia tasapuolisesti huomioimalla ja havainnoimalla heidän toimintaansa, kiusaamista pystytään ennaltaehkäisemään. Lapsille annetaan tilaa leikkiä omia mieluisia leikkejä, mikä vaikuttaa siihen, että lapsi ei välttämättä ajaudu kiusaamaan toisia. On tärkeää luoda lapsiryhmään hyvä ilmapiiri ja ryhmähenki, jotta kiusaamista ei pääsisi niin herkästi syntymään. Kiusaamistilanteita ennaltaehkäisee myös lapsiryhmän jakaminen pienryhmiksi sekä työntekijöiden toimesta muodostetut vaihtelevat lapsiparit ja ryhmät toimintatuokioissa.

Yhdeksi ennaltaehkäisyn tavaksi mainittiin lapsien kannustaminen siihen, että kaikki otetaan leikkeihin mukaan. Näin kukaan lapsista ei jää leikkien ulkopuolelle. Keltikangas-Järvinen (2010, 46–47) on samaa mieltä siitä,

että kasvattajan tulisi kannustaa syrjään jääviä lapsia leikkimään muiden lasten kanssa ja varmistua siitä, että leikkiminen sujuu hyvin. Keltikangas-Järvinen kuitenkin painottaa myös sitä, että lapsia ei tulisi kaikissa tilanteissa pyrkiä saamaan yhteiseen leikkiin, vaan lasten välisiä jo olemassa olevia ystävyys-suhteita tulisi muistaa pitää arvossa.

Työntekijät näkivät tärkeänä sen, että lapsiryhmässä on yhteiset ja selkeät pelisäännöt, joista pidetään kiinni. Niissä tehdään myös selväksi se, että toisten kiusaaminen on ehdottomasti kiellettyä. Työntekijät kokevat, että aikuisen tulee näyttää lapsille esimerkkiä omalla käytöksellään toimimalla empaattisesti muita kohtaan. Hamarus (2008, 126–127) yhtyy tähän toteamalla, että kasvattajan tulee noudattaa näitä ryhmässä sovittuja pelisääntöjä ja arvoja myös käytännössä. Tällöin yhteiset arvot eivät jää vain puheen tasolle, vaan niitä todella noudatetaan arjen keskellä.

Tulosten pohjalta voidaan nähdä, että työntekijät käyttävät joitain tiettyjä menetelmiä ja toimintatapoja kiusaamisen ennaltaehkäisyyn. Näitä olivat Millainen lähimmäinen olen? -keskustelut, Kynttiläpiiri, Askeleittain-materiaali ja vuorovaikutustaitoja harjoittava leikkikerho. Lisäksi työntekijät mainitsivat synttärikehut, joiden avulla lapset oppivat antamaan toisilleen positiivista palautetta. Tarinoiden ja satujen avulla lasten kanssa voidaan käsitellä kiusaamiseen liittyviä eettisiä kysymyksiä, mikä auttaa lapsia ymmärtämään, että toisten kiusaaminen on väärin. Hamaruksen (2008, 127) mukaan satujen ja tarinoiden lukeminen lapsille on hyvä tapa saada heidät keskustelemaan vaikeista aiheista. Kun lapsi saa pohtia, kuinka hän itse olisi toiminut sadussa esiintyvien hahmojen tilanteessa, vahvistaa se hänen käsitystään siitä, mikä on oikein ja mikä väärin.

Tulokset osoittavat, että päiväkodeilla ei ole mitään tiettyjä yhteisesti sovittuja toimintamalleja kiusaamiseen puuttumiseksi ja ennaltaehkäisyksi. Käytössä olevat menetelmät on kuitenkin koettu toimiviksi, vaikka niitä ei olekaan luotu varta vasten kiusaamista ajatellen. Koska kiusaamista esiintyy osassa päiväkodeista, voisikin olla hyvä, että juuri kiusaamista varten luotaisiin lisää yhteisiä toimivia toimintamalleja ja menetelmiä, jotta siihen pystyttäisiin puuttumaan ja sitä voitaisiin ehkäistä entistä tehokkaammin. Vaikka kiusaamista ei esiintyisi lapsiryhmässä, ennaltaehkäisytyöhön olisi hyvä panostaa, jotta kiusaamistilanteiden syntyminen voitaisiin suuremmalla todennäköisyydellä välttää myös jatkossa. Tuloksista ilmeni, ettei lisäkoulutusta ja materiaalia liittyen kiusaamiseen ole päiväkotien työntekijöille juurikaan tarjolla. Olisi hyvä, että tämän kaltaiset apukeinot mahdollistettaisiin työntekijöille, sillä ne antavat lisää tehokkaita työkaluja kiusaamiseen puuttumiseen ja ennaltaehkäisyyn.

Tuloksista käy ilmi, että suurimmassa osassa päiväkodeissa suunnitelmaa kiusaamiseen puuttumiseksi ja ehkäisemiseksi ei ole kirjattu erilliseksi osioksi varhaiskasvatussuunnitelmaan. Jotkut työntekijät kuitenkin kokivat, että se olisi hyvä olla omassa kokonaisuudessaan päiväkotien varhaiskasvatussuunnitelmassa. Mannerheimin lastensuojeluliiton ja Folkhälsan Förbundin teettämässä tutkimuksessa Kirves ja Stoor-Grenner (2010, 44–53) päätyivät siihen lopputulokseen, että suunnitelma kiusaamiseen puuttumiseksi ja ehkäisemiseksi tulisi olla osa kuntien ja yksikköjen varhais-

kasvatussuunnitelmaa. Tällöin kiusaamisen ehkäiseminen aloitettaisiin mahdollisimman varhaisessa vaiheessa eli jo päiväkotikäisten lasten parissa.

8 POHDINTA

Pohdinta-osuudessa ensimmäisenä on käsitelty tutkimuksen eettisyyttä ja sen luotettavuutta verraten sitä aihetta käsitteleviin teorioihin. Myös opinäytetyöprosessia on pohdittu arvioiden sen toteutusta ja lopputulosta. Prosessia on tarkasteltu niin kehittämisen kuin onnistumistenkin näkökulmasta. Osuuden lopussa tuodaan esille opinäytetyön aiheeseen liittyviä jatkotutkimusehdotuksia.

8.1 Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys

Tutkimuksen aiheen arkaluonteisuus tulee ottaa huomioon pohdittaessa sitä, esitetäänkö tutkimuksen kohderyhmä anonyymisti vai ilmoitetaanko tutkittavien henkilöllisyys (Eskola & Suoranta 2003, 57). Aiheemme arkaluonteisuuden vuoksi päädyimme siihen ratkaisuun, että emme mainitse päiväkotien nimiä opinäytetyössämme.

Kirjoitimme myös tulokset niin, että emme erotelleet päiväkodeista kerättyjä aineistoja toisistaan. Tarkoituksenamme oli lähinnä kartoittaa kiusaamisilmiön esiintymistä päiväkodeissa eikä niinkään eritellä sitä, missä päiväkodeissa sitä tarkalleen ottaen ilmenee ja missä ei. Niin kuin opinäytetyön tekemiseen kuuluukin, olemme pitäneet vaitiolovelvollisuudettamme kiinni emmekä näin ollen ole jakaneet saamiamme tietoja ulkopuolisille.

Hirsjärvi ja Hurme (1995, 130) toteavat, että tutkijan omat käsitykset siitä, vastaavatko saadut tulokset todellisuutta, kertovat tutkimuksen luotettavuudesta. Uskomme, että opinäytetyön tulokset vastaavat työntekijöiden todellisia ajatuksia ja näkemyksiä tutkitusta ilmiöstä. Perustelemme tätä sillä, että teemahaastattelutilanteet olivat hyvin avoimia. Lisäksi opinäytetyöhömmme osallistuminen oli päiväkodeille täysin vapaaehtoista, joten todennäköisesti kaikki ovat halunneet panostaa tutkimukseen osallistumiseen. Eskola ja Suoranta (2003, 56) korostavatkin tutkittavien osallistumisen vapaaehtoisuutta tutkimuksen eettisyyttä pohdittaessa.

Tutkimuksen luotettavuutta pohdittaessa, on tutkijan otettava käytettävien menetelmien luotettavuuden tarkastelemisen lisäksi huomioon koko tutkimusprosessi ja sen eri vaiheet (Hirsjärvi & Hurme 1995, 129–130). Eskolan ja Suorannan (2003, 215–216) mukaan luotettavuutta voidaan tarkastella muun muassa tutkimuksen toistettavuuden näkökulmasta. Toistettavuudella tarkoitetaan sitä, että tutkimusprosessi on kuvailtu niin perusteellisesti, että kuka tahansa voi tehdä tutkimuksessa kerätyn aineiston pohjalta samat johtopäätökset. Olemmekin pyrkineet kuvaamaan opinäytetyön prosessia mahdollisimman tarkasti, jotta toistettavuus olisi mahdollista.

Eskola ja Suoranta (2003, 211–212) mainitsevat, ettei tutkimustulosten yleistettävyyks ole usein mahdollista. Koemme, ettei tutkimuksesta saatuja tuloksia olekaan mahdollista yleistää, vaan tulokset kertovat ainoastaan tutkimiemme päiväkotien sen hetkisistä tilanteista. Eskola ja Suoranta toteavat, että varmuutta tutkimukseen voidaan lisätä sillä, että tutkijat tiedostavat omat ennakko-olettamuksensa tutkittavasta aiheesta. Tutkimuksen vahvistuvuudella he taas tarkoittavat sitä, että aikaisemmat samaa aihetta käsittelevät tutkimukset tukevat tutkimuksesta tehtyjä tulkintoja.

Tiedostamme sen, että tapaa, jolla päädyimme toteuttamaan opinnäyte-työmme, ohjasivat aikaisempi aiheesta tehty tutkimus sekä teoriat, joihin tutustuimme ennen varsinaisen tutkimusosuuden aloittamista. Kirveen ja Stoor-Grennerin tutkimus (2010) antoi meille suuntaa siihen, minkälaisia asioita voisimme kyselylomakkeessamme ja teemahaastatteluissa selvittää. Tutkimusta aloittaessa suhtauduimme kuitenkin tutkimustehtävään ja -kysymyksiin ennakkoluulottomasti, sillä kerätessämme aineistoa olimme avoimia vastaanottamaan kaikenlaiset tulokset. Koemme myös, että Eskolan ja Suorannan mainitsema tutkimuksen luotettavuuteen vaikuttava vahvistuvuus toteutuu opinnäytetyössämme, sillä Kirveen ja Stoor-Grennerin tekemä tutkimus tukee aineiston pohjalta saatuja tuloksia.

Eskola ja Suoranta (2003, 68–70) kuvailevat muun muassa tutkija- sekä menetelmätriangulaatiota tutkimuksen luotettavuutta lisäävinä tekijöinä. Triangulaatiota käytetään sellaisissa tapauksissa, joissa tutkimuksen kohteesta on haastavaa saada totuudenmukaista kuvaa ilman useampaa tutkimusmenetelmää. Tutkijatriangulaatiolla viitataan siihen, että tutkimuksessa on mukana useampi kuin yksi tutkija. Kun tutkijoita on useampia, voivat he keskustella ja jakaa näkemyksiään tutkimusprosessin kuluessa, jolloin he täydentävät toisiaan ja näin ollen monipuolistavat tutkimusta. Menetelmätriangulaatio taas monipuolistaa tutkimusta siten, että tutkimuksen tekemisessä käytetään useampaa aineistonhankintamenetelmää.

Tutkimusta tehdessämme hyödynsimme näitä molempia triangulaation tapoja. Tutkijatriangulaatio vaikutti mielestämme tutkimuksen luotettavuuteen siten, että kaikki tutkimukseen liittyvät ratkaisut on mietitty ja perusteltu kahden eri näkökulman kautta. Esimerkiksi aineiston analysointi ja tuloksien pohjalta vedetyt johtopäätökset ovat muodostuneet toisiaan täydentävistä näkemyksistä. Menetelmätriangulaatiota on sovellettu tutkimukseen käyttämällä aineiston hankinnassa kahta eri menetelmää.

Kyselylomakkeita tarkastellessamme havaitsimme kehittämisen arvoisia asioita, jotka toteutettuna olisivat saattaneet lisätä tutkimuksemme luotettavuutta. Lomakkeiden mukana olisi voinut olla erillinen ohjeistus lomakkeen täyttämistä ja selvitys siitä, keitä olemme ja mitä aiomme tutkia. Lisäksi yksittäisten kysymysten kohdalla olisi ollut hyvä olla tarkka ohjeistus siitä, miten ja mistä näkökulmasta toivomme työntekijöiden vastaavan. Mikäli kyseiset asiat olisivat toteutuneet, olisivat vastaukset saattaneet vielä entistä luotettavammin kuvata työntekijöiden todellisia näkemyksiä ja kokemuksia.

Pohdimme sitä, että miten aineistoon on vaikuttanut se, että kyselylomakkeet on täytetty tiimeittäin. On mahdollista, että kaikkien yksilöiden äänet eivät tulleet kuulluksi lomakkeen kautta, mikä taas saattaa vaikuttaa tulosten luotettavuuteen. Myös se, että kaikkia lomakkeita ei palautettu, heikentää tulosten luotettavuutta jonkin verran. Onneksi kuitenkin suurin osa lomakkeista palautui takaisin. Koemme että haastattelut olivat hyvä keino kuulla vielä tarkemmin työntekijöiden yksilöllisiä ajatuksia ja kokemuksia aiheesta.

Myös teemahaastatteluissa luotettavuutta saattoi heikentää jonkin verran se, että kaikista lapsiryhmistä ei päässyt työntekijää paikalle. Teemahaastatteluista toteutettaessa toimimme eettisten periaatteiden mukaisesti kertomalla haastateltaville, että keskustelut tullaan nauhoittamaan aineiston myöhempää käsittelyä varten. Haastatteluiden nauhoittaminen oli tärkeää, sillä sen avulla haastatteluaineistojen litterointi oli mahdollista tehdä tarkasti ja totuudenmukaisesti, mikä puolestaan lisäsi tutkimustulosten luotettavuutta.

8.2 Prosessin kuvaus ja arviointi

Opinnäytetyöprosessimme käynnistyi omasta innostuksesta ja kiinnostuksesta aiheeseen. Kun olimme hyväksyttäneet aiheen opettajallamme, lähdimme tiedustelemaan, jos joku Etelä-Suomessa sijaitsevista päiväkodeista kiinnostuisi aloittamaan yhteistyön kanssamme. Saimme yhteistyökumppaneiksemme kolme päiväkotia, mikä olikin tavoitteemme. Mielestämme kolme päiväkotia oli juuri sopiva määrä opinnäytetyön laajuuteen suhteutettuna.

Pohdimme ennen varsinaisen työskentelyn aloittamista, kuinka tulisimme rajaamaan aiheemme. Valitsimme tutkimuksemme kohderyhmäksi päiväkotien työntekijät, sillä halusimme selvittää juuri heidän näkökulmiaan päiväkodissa lasten välillä tapahtuvasta kiusaamisesta. Aiheen rajaaminen onnistui heti prosessin alussa melko vaivattomasti. Tosin myöhemmin prosessin edetessä aihe tarkentui vielä entisestään. Koemme, että aiheen rajaus oli onnistunut, sillä varaamamme aika koko prosessin toteuttamiseen oli riittävä ja valmiista opinnäytetyöstä tuli kokonaisuudessaan kattava.

Opinnäytetyötä ohjaava tutkimustehtävä ja -kysymykset olivat työn alussa lähinnä suuntaa antavia. Prosessin edetessä tutkimustehtävää tarkennettiin sekä tutkimuskysymyksiä hiottiin ja niihin tuli myös lisäyksiä. Teoriaan perehtymisen jälkeen tutkimustehtävä ja -kysymykset saivat lopullisen muotonsa.

Kiusaamisilmiö on päiväkotimaailmassa loppujen lopuksi melko vieras käsite ja myös hyvin vähän tutkittu. Siksi olikin hyvä, että lähestyimme aihetta kartoittamalla ensin työntekijöiden näkemyksiä siitä, miten kiusaaminen määritellään sekä sen esiintyvyyttä varhaiskasvatuksen piirissä. Kartoituksen jälkeen oli mahdollista mennä syvemmälle aiheeseen tiedustelemalla päiväkotien tapoja puuttua mahdollisesti esiintyvään kiusaamiseen sekä keinoja ennaltaehkäistä sen syntymistä.

Kyselylomake, jonka annoimme päiväkotien työntekijöille täytettäväksi, oli mielestämme yllättävän helppo laatia. Uskomme sen johtuvan siitä, että olimme jo ennen kyselylomakkeen tekoa syventyneet hyvin opinnäytetyön teoriaosuuteen. Koemme, että kyselylomakkeesta tuli sopivan mittainen tiimissä täytettäväksi, koska kysymyksiin oli jaksettu vastata kattavasti. Osa työntekijöistä antoi positiivista palautetta lomakkeen sisältämistä kysymyksistä. Muutamat kertoivat, että heille oli syntynyt paljon mielenkiintoisia keskusteluja sen pohjalta työyhteisössä. Oli mukavaa huomata, että lomakkeilla oli ollut vaikutusta päiväkodeissa.

Myöhemmin kuitenkin huomasimme, että kyselylomakkeissa oli myös joihain yksityiskohtia, joissa oli parantamisen varaa. Olisi ollut hyvä, jos lomakkeiden mukaan olisi laitettu esittely opinnäytetyön aiheesta sekä ohjeistus lomakkeeseen vastaamisesta. Esittelyn avulla työntekijät olisivat paremmin tienneet, mistä opinnäytetyössä on kyse. Ohjeistus olisi voinut sisältää sen, miten toivomme työntekijöiden täyttävän lomakkeet, jolloin jokainen lomake olisi täytetty samalla tavalla. Ohjeistuksella olisi myös voinut välttää sen, että joihinkin kysymyksiin vastattiin aiheen vierestä tai eri näkökulmasta kuin oli tarkoitettu.

Mielestämme kyselylomake oli tärkeä aineistonhankintamenetelmä teemahaastattelun rinnalla. Kyselylomake oli hyvä menetelmä alkukartoitukseen ja se auttoi teemahaastatteluiden suunnittelemisessa. Meitä menetelmä auttoi niin, että saimme jo etukäteen tietoa siitä, millainen sen hetkinen tilanne päiväkodeilla on kiusaamisen suhteen. Työntekijöitä kyselylomake taas luultavasti auttoi niin, että he pystyivät jo ennalta pohtimaan heidän lapsiryhmänsä tilannetta ja näin ollen työntekijät olivat haastatteluissa valmiimpia keskustelemaan aiheesta. Kyselylomakkeella saimme melko kattavasti vastauksia aiheesta, mikä mahdollisti sen, että teemahaastatteluissa pääsimme vielä syvemmälle aiheeseen.

Koemme, että kiusaaminen on aiheena sellainen, että sitä tutkiessa on hyvä keskustella henkilökohtaisesti kohderyhmän kanssa asiasta. Siksi valitsimmekin toiseksi aineistonhankintamenetelmäksi ryhmässä toteutettavan teemahaastattelun. Huomasimme, että teemahaastattelut oli huomattavasti helpompi suunnitella, kun täytetyt kyselylomakkeet olivat tukena suunnittelutyössä. Olikin tärkeää, että kävimme kyselylomakkeet perusteellisesti läpi ennen teemahaastatteluja. Näin ollen kyselylomakkeista ilmi tulleita vastauksia pystyi myöhemmin tarkentamaan ja vastaamatta jääneisiin kohtiin oli mahdollista vielä palata teemahaastatteluissa. Siksi olikin perusteltua, että käytössämme oli molemmat aineistonhankintamenetelmät, sillä toisen puuttuessa hankitusta aineistosta olisi luultavasti tullut suppeampi.

Saimme rakennettua teemahaastatteluista hyvin keskustelevia ja luontevia tilanteita. Myöhemmin teemahaastatteluja analysoitaessa huomasimme, että meidän olisi pitänyt useammin tarttua työntekijöiden mainitsemiin asioihin, jotta olisimme saaneet tutkimuskysymystemme kannalta joiltain osin tarkempia vastauksia. Toisaalta keskusteluun puuttuminen välikysymyksillä olisi voinut vaikuttaa siihen, että työntekijöiden välinen keskustelu olisi häiriintynyt. Koimme myös, että liiallinen määrä kysymyksiä olisi

voinut ohjalla työntekijöiden vastauksia, mikä ei suinkaan ollut tarkoituksemme. Kun työntekijät saivat keskustella asioista avoimesti heitä keskeyttämättä, aineisto kuvastaa aidommin työntekijöiden todellisia näkemyksiä ja mielipiteitä aiheesta.

Koimme kerätyn aineiston analysoinnin aloittamisen hyvin vaikeaksi, sillä emme tiedäneet juurikaan teemoittelusta ja sen käyttämisestä. Oli myös vaikeaa löytää tietoa ja kirjallisuutta kyseisestä analyysimenetelmästä. Kyselylomakkeiden tarkemman tarkastelun ja haastatteluiden litteroinnin jälkeen aineiston analysointi lähti kuitenkin hyvin käyntiin ja löysimme meille sopivan tavan hyödyntää teemoittelua. Koemmekin, että saimme teemoittelun avulla aineistosta nostettua esille tutkimustehtävän ja -kysymysten kannalta oleelliset asiat.

Joistain teemahaastattelun aineistoista oli vaikeaa vetää johtopäätöksiä, sillä jokaisessa haastattelussa teemat painoutuivat eri tavoin. Tästä syystä haastatteluista kerättyä aineistoa ei ollut helppoa vertailla keskenään ja näin ollen yhteneväisyyksien ja eroavaisuuksien löytäminen ei ollut aina mahdollista. Koemme kuitenkin, ettei kaikkien tulosten kohdalla ole mielekästäkään vetää johtopäätöksiä, vaan pääasia on se, että tutkimustehtävän ja -kysymysten kannalta oleelliset asiat tulevat tuloksissa ilmi.

Opinnäytetyömme tavoitteet tutkimustehtävän ja -kysymysten osalta täyttyivät, mutta koemme, että muutaman tutkimuskysymyksen aineisto jäi hieman suppeammaksi kuin olimme aluksi ajatelleet. Mielestämme ensimmäiseen tutkimuskysymykseen, jossa selvitettiin sitä, kuinka työntekijät määrittelevät kiusaamisen, saatiin kattavasti tietoa ja erilaisia näkökulmia. Muihin tutkimuskysymyksiin saimme aineistoa sen mukaisesti, mikä sen hetkinen tilanne kussakin päiväkodissa oli. Tilanteet vaihtelivat paljon, joten päiväkodeista saadun aineiston määrä oli jokaisessa hyvin erilainen.

Saimme tuotua päiväkodissa ilmenevän kiusaamisen esille opinnäytetyön kautta ja herätettyä aiheesta keskustelua tutkimissamme päiväkodeissa. Olemme hyvin tyytyväisiä siihen, millaiseksi opinnäytetyö rakentui ja toivomme sen olevan hyödyksi varhaiskasvatuksen parissa työskenteleville ja muille asiasta kiinnostuneille. Opinnäytetyön aihe oli haastava, mutta olemme mielestämme onnistuneet täyttämään laaditut tavoitteet.

Koemme, että meille molemmille oli hyvä ratkaisu tehdä opinnäytetyö yhdessä parityöskentelynä. Uskomme, että parityöskentelymme mahdollisti sen, että esille nousi enemmän erilaisia näkökulmia kuin olisi noussut, jos olisimme tehneet työn yksin. Opinnäytetyötä tehdessä pystyimme keskustelemaan yhdessä asioista ja täydentämään toistemme ajatuksia. Toisinaan parityöskentely oli myös haastavaa, kun näkemyksemme poikkesivat täysin toisistaan. Olemme kuitenkin sitä mieltä, että emme olisi kyenneet tekemään tämän tasoista opinnäytetyötä yksinämme.

Opinnäytetyöprosessi on ollut kaiken kaikkiaan hyvin opettava ja olemme saaneet paljon itsellemme uutta tietoa päiväkotikäisten lasten välisestä kiusaamisesta. Prosessi ei ole ollut helppo osittain sen vuoksi, että kirjallisuutta ja tutkimuksia alle kouluikäisten lasten välisestä kiusaamisesta oli

vaikeaa löytää. Kirjallisuutta löytyy lähinnä koulukiusaamisesta, mikä tietysti myös liittyy kiinteästi aiheeseemme.

Emme ole aikaisemmin päässeet juurikaan tekemään tutkimuksia, joten niiden tekeminen on meille hyvin vierasta ja osittain hyvin haastavaakin. Olemmekin oppineet paljon opinnäytetyömme kautta tutkimuksen tekemisestä. Koemme, että olemme kasvaneet ja kehittyneet ammatillisesti prosessin aikana sekä uskomme olevamme valmiimpia sosionomeja työelämää varten.

8.3 Jatkotutkimusaiheet

Olemme pohtineet sitä, millaisia jatkotutkimusaiheita opinnäytetyömme pohjalta saisi. Yksi mielenkiintoinen näkökulma lähestyä aihetta voisi olla esimerkiksi miettiä yhdessä tutkittavan päiväkodin työntekijöiden kanssa kehittämisehdotuksia käytössä olevien puuttumisen ja ennaltaehkäisyn keinoihin. Toki tällöin ensimmäiseksi olisi kartoitettava, ilmeneekö kiusaamista päiväkodissa lasten keskuudessa vai ei.

Aihetta voisi tutkia myös eri näkökulmasta tarkastellen. Työntekijöiden lisäksi voisi esimerkiksi selvittää asiaa lasten tai heidän vanhempiensa näkökulmasta. Mikäli resurssit riittävät, tutkimusta voisi laajentaa hyödyntämällä useampaa eri näkökulmaa aineistoa kerätessä. Tässä tapauksessa tutkittavia päiväkoteja ei välttämättä tarvitsisi olla niin montaa, jotta tutkimuksen laajuus ei kasvaisi liian suureksi.

Olisi hyvin mielenkiintoista tarkastella ilmiötä juuri lapsen näkökulmasta. Tällöin saataisiin selville se, minkälaiset asiat lapsi itse kokee kiusaamisena. Yksi vaihtoehto tutkia asiaa olisi esimerkiksi havainnoida lasten toimintaa ja leikkejä päiväkodin arjessa. Tällöin yhtenä mielenkiinnon kohteena voisi esimerkiksi olla se, kuinka kiusaamistilanteet syntyvät ja miten lapset keskenään onnistuvat selvittämään ne. Toinen tapa lähestyä aihetta samasta näkökulmasta olisi haastatella lapsia esimerkiksi niin, että heitä pyydetäisiin piirtämään näkemyksiään siitä, mitä kiusaaminen on.

Mietimme jatkotutkimusaiheeksi myös päiväkotikiusaamisen ja koulu-kiusaamisen välisten yhteneväisyyksien ja eroavaisuuksien selvittämistä. Asiaa voitaisiin esimerkiksi tutkia siten, että tarkastellaan yhtä päiväkotiryhmää ja yhtä koululuokkaa, joissa kiusaamista esiintyy ja vertaillaan niissä ilmeneviä asioita keskenään. Koemme kuitenkin, että aihe saattaa olla melko vaikea ja laaja kokonaisuus.

LÄHTEET

- Ahola, T. Furman, B. & Hirvihuhta, H. n.d. Vastuunportaat. Johdanto. Viitattu 15.12.2011.
<http://www.kidsskills.org/fin/vastuunportaat/johdanto.htm>
- Alasuutari, P. 2001. Laadullinen tutkimus. 3. uud. p. Tampere: Vastapaino.
- Askeleittain 2005a. Sosiaalista kehitystä ja tunteita tukeva opetusohjelma. Viitattu 15.12.2011.
<http://www.psykologienkustannus.fi/askeleittain/index.html>
- Askeleittain 2005b. Opetusohjelman keskeiset sisältöalueet. Viitattu 15.12.2011.
<http://www.psykologienkustannus.fi/askeleittain/sisalto.html>
- Askeleittain 2005c. Miten ohjelmaa käytetään? Viitattu 15.12.2011.
<http://www.psykologienkustannus.fi/askeleittain/kaytto.html>
- Cacciatore, R. 2006. Aggression portaat -aggressiokasvatusmalli. Luentotiivistelmä. Viitattu 15.12.2011.
<http://www.ouka.fi/pdf/luentotiivistelma.pdf>
- Cacciatore, R. 2008. Kiukkukirja. Aggressiokasvattajan käsikirja - vauvasta kouluikään. Teoksessa Hurme, V. (toim.) Helsinki: VL-Markkinointi Oy.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 2003. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. 6. p. Tampere: Vastapaino.
- Hamarus, P. 2008. Koulukiusaaminen. Huomaa, puutu, ehkäise. Helsinki: Kirjapaja.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. Teemahaastattelu. 7. p. Helsinki: Yliopistopaino.
- Kaaria, S. & Kaseva, T. 2010. Kiusaaminen alkaa usein jo päiväkodissa. Helsingin Sanomat 15.2.2010. Viitattu 11.11.2010.
<http://www.hs.fi/kotimaa/artikkeli/Kiusaaminen+alkaa+usein+jo+p%C3%A4iv%C3%A4kodissa/1135252914419>
- Keltikangas-Järvinen, L. 2010. Sosiaalisuus ja sosiaaliset taidot. Helsinki: WSOY.
- Kirves, L. 2010. Kiusaamista voidaan ehkäistä jo pienestä pitäen. Viitattu 15.12.2011.
http://www.thl.fi/fi_FI/web/kasvunkumppanit-fi/kiusaamista_voidaan_ehkaista_jo_pienesta_pitaen

Kirves, L. & Stoor-Grenner, M. 2010. Kiusaavatko pienetkin lapset? Kiusaamisen ehkäisy alle kouluikäisten lasten parissa -hanke. Mannerheimin lastensuojeluliitto & Folkhälsan Förbund. Viitattu 24.10.2011. <http://mll-fi-bin.directo.fi/@Bin/fdfcdb25f9bf3334830b1832c5500f43/1322811085/application/pdf/12510731/Kiusaavatko%20pienetkin%20lapset.pdf>

Kiviniemi, K. 2007. Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa Aaltola, J. & Valli, R. (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimeneelmiin. 2. p. Jyväskylä: PS-Kustannus, 70–85.

Laine, K. 2005. Minä, me ja muut sosiaalisissa verkostoissa. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Pulkkinen, L. 2002. Mukavaa yhdessä. Sosiaalinen alkupääoma ja lapsen sosiaalinen kehitys. Jyväskylä: PS-kustannus.

Reunamo, J. 2007. Tasapainoinen varhaiskasvatus. Erilaisia tapoja suhtautua muutokseen. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit Oy.

Salmivalli, C. 1998. Koulukiusaaminen ryhmäilmionä. Tampere: TammerPaino Oy.

Salmivalli, C. 2003. Koulukiusaamiseen puuttuminen. Kohti tehokkaita toimintamalleja. Jyväskylä: PS-kustannus.

Valli, R. 2007. Kyselylomaketutkimus. Teoksessa Aaltola, J. & Valli, R. (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. 2. uud. p. Jyväskylä: PS-kustannus, 102–125.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. 2005. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Viitattu 15.12.2011. <http://www.thl.fi/thl-client/pdfs/7eef5448-e8a3-4887-ab97-19719ea74066>

KYSELYLOMAKE PÄIVÄKOTIEN TYÖNTEKIJÖILLE

KYSELYLOMAKE

Lasten välinen kiusaaminen päiväkodissa työntekijöiden näkökulmasta

I. KIUSAAMISEN MÄÄRITTELEMINEN

Mitä mielestäsi on kiusaaminen?

Miten riidat eroavat kiusaamisesta?

2. KIUSAAMISEN NÄYTTÄYTYMINEN & ILMENEMINEN

Ilmeneekö päiväkodissanne kiusaamista?
sanoa

Kyllä Ei En osaa

Kuinka usein kiusaamistilanteita ilmenee?

Miten kiusaaminen huomataan?

Millaista kiusaaminen on?

Millaiset lapset joutuvat kiusatuiksi?

Millaiset lapset ovat taipuvaisia kiusaamaan?

3. KIUSAAMISEEN PUUTTUMINEN

Miten kiusaamistilanteisiin puututaan?

Mitä seurauksia päiväkodissanne kiusaamisesta aiheutuu:

kiusaajalle?

kiusatuille?

Miten kiusaamistilanteet käsitellään työyhteisönne keskuudessa?

4. KIUSAAMISEN ENNALTAEHKÄISY

Miten kiusaamista ennaltaehkäistään päiväkodissanne?

Onko päiväkodissanne kiusaamisen ennaltaehkäisyn/puuttumisen malleja? Millaisia?

Onko kiusaaminen varhaiskasvatussuunnitelmassanne?

Kyllä Ei

Muita ajatuksia

Kiitos vastauksistasi!

Toivoisimme, että vastaat kyselylomakkeeseen viimeistään 4.11.2011 mennessä.

Tekijät:

Riina Laakso
riina.laakso@student.hamk.fi
Heidi Mäkelä
heidi.makela@student.hamk.fi

TEEMAHAASTATTELUIDEN RUNKO

TEEMAT:

1. KIUSAAMISEN MÄÄRITTELY
2. KIUSAAMISEN NÄYTTÄYTYMINEN/ILMENEMINEN
3. KIUSAAMISEEN PUUTTUMINEN
4. KIUSAAMISEN ENNALTAEHKÄISY

TEEMA 1

- Mikä mielestäsi on kiusaamista?
 - o Miten riidat eroavat kiusaamisesta?

TEEMA 2

- Ilmeneekö päiväkodissa kiusaamista?
 - o Miten kiusaaminen huomataan?
 - o Kertovatko lapset itse kiusaamisesta?
- Millaista kiusaaminen on?
 - o Millaisia lapsia kiusataan?
 - o Millaiset lapset kiusaavat?
 - o Kuinka usein kiusaamista esiintyy?

TEEMA 3

- Miten kiusaamistilanteisiin puututaan?
 - o Mitä seurauksia kiusaaminen tuo: kiusaajalle/kiusatulle?
 - o Miten kiusaamistilanteet käsitellään työyhteisönne keskuudessa?

TEEMA 4

- Miten kiusaamista ennaltaehkäistään päiväkodissanne?
 - o Onko kiusaaminen varhaiskasvatussuunnitelmassanne?
 - o Onko päiväkodissanne ennaltaehkäisyn/puuttumisen malleja? Millaisia?
 - o Millaiset kiusaamisen ennaltaehkäisyn keinot ovat mielestäsi toimivia?